

PERTTI VAKKARI

Historia literariasta kirjastotieteeksi ja informatiikaksi

Kirjasto- ja informaatiopalvelualan tutkimustoiminnan kehityslinjoja Suomessa

Vakkari, Pertti, Historia literariasta kirjastotieteeksi ja informatiikaksi; Kirjasto- ja informaatioalan tutkimustoiminnan kehityslinjoja Suomessa. [From historia literaria/history of science and scholarship/to library and information science; On the development of the research in the library and information field in Finland]. Kirjastotiede ja informatiikka 4(1): 3–23, 1985.

Finnish library and information science has its research and disciplinary roots in historia literaria (HL) in the beginning of the 19th century. At that time professors of HL were also librarians of the then only university in Finland. They published some studies in library history. Their lectures on bibliography contained elements which nowadays are taught under library and information science. When the chair in HL was suppressed in 1852, the tradition was carried on by the librarians at the University of Helsinki. The number of research publications was very small until 1910's but during the next two decennia the research, especially book and library history, increased. The historical approach dominated library research when it was quantitatively at a very low ebb in 1945–65. Since that time more varied research has been produced in the field. The research has intensified and became more many-sided since the beginning of the 1970's when the chair in library and information science at the University of Tampere was established.

Address: Institute of Library and Information Science, University of Tampere, PB 607, SF-33101 Tampere, Finland.

Kirjastotiede ja informatiikka on opin- ja tutkimusalana nuori, havaitsee usein väitetävän. Sen juurten on esitetty olevan kirjastotieteen osalta 1800-luvun alun Saksassa. Jotkut kirjoittajat viittaavat Martin Schrettingerin kirjastotieteen oppikirjoihin vuosilta 1829 ja 1834, jotka kuitenkin ovat lähinnä kirjastonhoidon oppaita, toiset taas kirjastotieteen ensimmäisen professuurin perustamiseen Göttingeniin vuonna 1886 (Scholl 1964, 168–170). Informatiikan osalta tutkimuksen lähtöpisteitä on haettu 1900-luvun taitteesta (Schrader 1984, 230–233) tai 1930–40-luvuilta (Laaksovirta 1983). Alan opillisen ja tutki-

muksellisen kehityksen on yleensä nähty kumpuavan käytännön tarpeista. Suomalaisista kirjastotieteen ja informatiikan itseanalyysia on leimannut sen keskittyminen lähinnä oppialan olennaisten nykypirteiden ja ra-jausten hakemiseen. Oppialan ja sen tutkimuksen historiallisia juuria ei ole aiemmin tarkasteltu.

Tämän kirjoituksen tarkoituksena on eritellä kirjasto- ja informaatioalan tutkimus- ja selvitystyön kehityslinjoja Suomessa. Se perustuu tehtyjen tutkimusten ja selvitysten inventointiin sekä niiden että alan muun kehityksen erittelyyn.

Käsitteistä ja lähteistä

Kirjasto- ja informaatiopalvelualan tutkimusalan rajaaminen on ongelmallista. Selvää kuitenkin on, että siihen eivät kuulu vain kirjastoja ja informaatiopalveluja koskevat tutkimukset ja selvitykset. Sen piiriin on luetava myös tieteellisteknisen kommunikaation, erilaisten asiantuntijain tiedonhankinnan sekä kirjahistoriallisia- ja lukemistutkimuksia. Viimeksi mainitut liittyvät historiallisiin sitein kirjatutkimukseen, mutta niitä kaikkia ei voida pitää nykyisin kirjastotieteen ja informatiikan piiriin kuuluvana. Kirjaan esineenä kohdistuva tutkimus on ollut osa oppihistoriallista ja myös kirjastollista tutkimusta 1700- ja 1800-luvuilla sekä 1900-luvun alussa. Suomessa sitä harrastettiin tieteellisten kirjastojen piirissä ennen toista maailmansotaa. Lukemistutkimukset sivuavat kirjasto- ja informaatiopalvelualaa ja ne on luetu mukaan siltä osin kuin ne liittyvät oppihistoriallisen tradition kautta siihen tai mikäli lukemista on tarkasteltu kirjaston tai informaatiopalvelujen käytön tai tiedonhankinnan kannalta.

Tässä työssä on pyritty ottamaan huomioon kaikki alan tutkimukset ja selvitykset. Tutkimuksella tarkoitetaan uuden tieteellisen tiedon etsintää, selvityksillä taas meodisesti rutiininomaisempaa, vähemmän teoriaa käyttävää eikä välttämättä alkuperäistä uutta tietoa tuottavaa toimintaa. Kirjasto- ja informaatiopalvelualan tutkimuksiksi ja selvityksiksi lasketaan julkaistut monografiat, raportit sekä artikkelit. Bibliografioita ei oteta lukuun, koska niiden tekeminen eroaa tavoitteiltaan tutkimus- ja selvitystyöstä. Bibliografointi vaativassakin mielessä kattaa vain osan tutkimus- tai selvitystyön prosessista, aineistonkeruuvaiheen. Myöskin pro gradu ja sitä alemmat opinnäytteet suljetaan pois, koska ensin mainittuja on alan piirissä ollut mahdollisuus tehdä vain 1970-luvulta saakka.

Tämän tutkimuksen tärkeimpiä lähteitä ovat olleet kansallisbibliografia, Soisalon-Soisen Vapaan kansansivistystyön bibliografiat muiden tekemine jatko-osineen, Nordisk bibliografi om bibliotekslitteratur, Grönroosin ja Lunelund-Grönroosin Förteckning över skrifter rörande Helsingfors universitetsbibliotek, Mustelinin Publikationer rörande Åbo Akademis bibliotek, Tiedotustutkimuksen bibliografia sekä Suomen tieteen tutkimuksen bibliografia. Lisäksi on käyty läpi alan suomalaisten tieteellisten ja yleisaikauslehtien vuosikertoja sekä tieteellisten kirjastojen julkaisusarjoja. Tietoja on hankit-

tu myös keskusteluihin alan tutkijain ja organisaatioiden edustajien kanssa. Henkilötietojen ja myös julkaisujen lähteenä on käytetty Suomen kirjastonhoitajat matrikkeleita sekä Helsingin yliopiston opettajat ja virkamiehet -teoksia. Vaikka aineisto käsittääkin valtaosan alan tutkimuksista, se tuskin on kaikenkattava. Alan satunnaisempaa tutkimusta on saattanut jäädä huomiotta ponnisteluista huolimatta. Kuitenkin aineisto on siten edustava, että sen perusteella voidaan piirtää luotettava kuva alan tutkimus- ja selvitystyoiminnan kehityslinjoista.

Erittelyn perustaksi julkaisut luokitettiin käyttämällä runkoa, joka muodostettiin yhdistämällä kirjastotieteen ja informatiikan laitoksen tutkimustoiminnan kehittämissuunnitelman (1983), Pohjoismaisen kirjasto- ja dokumentaatioalan indeksin sekä Library and information science abstractin luokituksia. Aineiston vähyyden vuoksi luokitus on melko karkea ja yleispiirteinen, mutta antaa kuitenkin tyydyttävän yleiskuvan alasta.

Porthanin aika

Kirjasto-opillinen tutkimus ja opetus juontaa Suomessa juurensa Turun akatemian ajoilta. Porthan (1739–1804) toimi tämän, kuten monen muunkin alan tien avaajana. Hän toimi akatemian kirjastonhoitajan apulaisena vuodesta 1764 ja kirjastonhoitajaksi hänet nimitettiin 1772. Kirjastovirat olivat tuolloin oppineiden lisätulon lähteenä. Niinpä Porthanin sai varsinaiset elantonsa toimimalla kaunopuheisuuden, *eloquentia*, professorina vuodesta 1777. Kun hän myöhemmin kirjastoa huomattavasti kehitettyään väistyi kirjastonhoitajan virasta, hän oli jatkuvasti kiinnostunut kirjaston asioista. Mustelin (1970, 300, vrt. Nordman 1939, 125) mainitsee Porthanin luennoineen monista aiheista, jotka eivät varsinaisesti kuuluneet hänen professuuriinsa. Se käsitti latinan, Rooman kirjallisuuden ja kaunopuheisuuden. Oppihistoriallisia luentoja hän piti professuurissaan useaan otteeseen. Tuohon aikaan, ja myös Porthanin mielestä, oppihistorian, *historia literaria*, keskeistä aluetta oli tieto oppineista ja hyvistä kirjoista. Mustelin (mt., 303) huomauttaa oppihistorialla olleen voimakkaan kytkennän bibliografiaan. Se oli biografisesti ja bibliografisesti suuntautunutta 1700-luvulla sekä Manner-Euroopassa että Pohjolassa.

Oppihistoria siis käsitteli oppineita ja heidän tuotantoaan. Se ei ollut tuolloin ideoiden tai tieteiden historiaa kuten nykyään ymmärretään, vaan tutkimukset olivat pääasiassa op-

pineiden elämäkertoja ja eri opinalojen historiallisesti ja muutenkin tärkeimpien lähteiden kommentoituja luetteloita, lähinnä bibliografioita. Kun Porthan luennoi 1700-luvun loppupuolella oppihistoriasta, hän ei ensin sijassa puhunut tieteiden kehityksestä, vaan ennen muuta eri alojen keskeisistä lähde-oksista. Osa hänen luennoistaan keskittyi kirjatietouden – kirjalueteloiden, käsikirjoitusten, eri kirjojen harvinaisten painosten ja salanimien – esittelyyn. Puhuihän myös keinoista, millä saadaan tietoja tiedemiehistä ja muista kirjoittajista (Nordman 1939, 127). Tämä ei ollut harvinaista muuallakaan Euroopassa 1700-luvulla. Mm. Saksassa oppihistoriat sisälsivät luetteloita tieteellisistä aikakausjulkaisuista (Lempicki 1968, 189–191). Oppihistoria, siten kuin se tuona aikana ymmärrettiin, sisälsi aineksia siitä, mitä silloin kutsuttiin bibliografiaksi ja joka nykyisin kulkee kirjastotieteen ja informatiikan nimkkeen alla.

Tieteiden eriytyminen ja tieteellisen kirjallisuuden määrällinen kasvu 1600-luvulla hävittivät mahdollisuuden universaalioppineisuuteen, kaikkien tieteenalojen hallintaan. Stäber ja Schmidt (1983, 349) mainitsevat tämän johtaneen siirtymiseen eri alojen sisällöllisestä hallinnasta niiden kirjallisuuden hallintaan, sen tuntemiseen mitä kirjoitettu on. Tieteellisen kirjallisuuden laajaneminen edellytti eri tieteitä käsittelevän kirjallisuuden tuntemista, mikä synnytti oppihistorian (Nordman 1939, 119–120). Lisäksi siihen vaikutti 17. ja 18. vuosisadalla vallinnut opintojen spesialisoitumista vastustanut henkinen virtaus, jonka ilmausta oli mm. ensyklopedistinen suuntaus niin opinnoissa kuin kirjoituksissa (Lempicki 1968, 117–120). Oppihistoriassa tuli siis tieteiden sisällöllis-historiallisen hallintayrityksen ohella eri opinalojen bibliografisen kontrollin oppia. Kun tieteiden eriytymis- ja kasvukehitys tuottivat ensimmäiset erikoisbibliografiat 1500- ja 1600-luvulla, vastaava kehitys tuotti tieteellisen tiedonvälityksen apuneuvoja käsittelevän oppiaineen 1700-luvulla. Oppihistoria ei tietenkään keskittynyt pelkästään tähän puoleen, mutta nämä asiat sisältyivät selvästi historia literariaan. Oppihistoriaa voidaan siis pitää kirjastotieteen ja informatiikan edeltäjänä, vaikka se kehittyikin myöhemmin selvemmin omaan sivistys- ja tieteenhistorialliseen suuntaansa. Sekä kirjastotieteellä että informatiikalla on huomattavasti pitempi opillinen historia kuin useasti esitetään. Jo oppihistoriasa tarkasteltiin 1700-luvulla, joskin sen ajan tietämyksen ehdoin, sekä julkaisujen biblio-

grafista kontrollia että tieteiden sisällöllistä kehitystä.

Koska oppihistorian yksi keskeinen sisältöalue oli kirjatieta ja kirjallisuuden tuntemusta, on ymmärrettävää, että se kytkettiin kirjastonhoitoon. Nordman (1939, 120–121) mainitsee kirjastonhoitajien pitäneen Turun akatemiassa yksityisluonteisia oppihistorian luentoja 1770- ja 1780-luvulla. Hän arvelee joidenkin akatemian opettajien, mm. Porthanin, oppihistoriallisen harrastuksen ja opetuksen johtuneen heidän aikaisemmasta toiminnastaan akatemian kirjastonhoitajina. Virassaan he tietenkin joutuivat tutustumaan monien opinalojen keskeisiin teoksiin, joita he sitten pystyivät esittelemään oppihistorian luennoillaan. Niinpä kun Turun akatemiaan perustettiin oppihistorian professuuri v. 1798, siihen kytkettiin kirjastonhoitajan tehtävä (Vallinkoski 1975, 37, vrt. Manninen 1984, 28). Näin oli tehty monissa muissakin Euroopan yliopistoissa (Lindroth 1978, 679–680, Mustelin 1970, 306–307). Myös oppiaineen dosentit työskentelivät pitemmän tai lyhyemmän aikaa kirjastossa.

Vaikka Porthan oli jatkuvasti kiinnostunut akatemian kirjaston asioista, hän julkaisi kirjastoalalta vain yhden laajemman tutkimuksen, *Historia Bibliothecae R. Academiae Aboënsis* keskeneräiseksi jääneenä väitöskirjasarjana vuosina 1771–1795. Hän käsittelee työssään kirjaston karttumista kolmikymmenvuotisen sodan ajoista ja esittelee sen arvokkaimpia kirjaharvinaisuuksia.

Ensimmäinen oppihistorian professoreista ja akatemian kirjastonhoitajista, jolla on merkitystä kirjasto-opin historian kannalta on F.W. Pipping (1783–1868). Tämä *kirjastonhoitaja* Porthanin oppilas, joka astui professuuriinsa ja kirjastonhoitajan virkaan vuonna 1814, oli ennen muuta kirjastomies (Mustelin 1970, 312–313). Tuolloin oppihistoria vielä painottui yleiseen kirjatietouteen, *historia literariaan*, joskin muitakin käsityksiä esitettiin. Esim. Lorenzo Hammarsköld pitää kirjassaan *Literaturens och de sköna konsternas historia* (1828, 94) oppihistorian osana *bibliografiaa* tai *kirjatieta*, joka jakaa tietoja (tiedonantoja) kirjoista kaikessa, mitä tulee niiden ulkoisiin ehtoihin, muttei suhteessa niiden sisältöön, jota taas käsittelee aivan toinen tiede, kritiikki. Pippingin mielestä bibliografia on tiede, joka esittää yleiset keinot inhimillisen tiedon välittämiseksi muille, lähinnä jälkimaailmalle. Pipping on Mustelinin (1970, 320–321) mukaan luennoissaan jakanut bibliografian kolmeen osaan. *Kirjatieta* eli *bibliognosis* on yksinomaan his-

toriallista tietoa nykyisin olemassa olevista tai olleista kirjoista. *Teknokraattinen bibliografia* kuvaa niitä keinoja, joiden varassa on mahdollisuus välittää tietoja kirjoista ja kolmantena osa-alueena ovat *kriittiset tiedot* kirjojen laadusta ja arvosta. Pippingin säilyneiden luentomuistiinpanojen perusteella Mustelin (mt., 323) toteaa hänen korostaneen sitä, miten tärkeän osan bibliografia muodosti yleisestä oppihistoriasta.

Kysymys siitä, mitä tuolloin bibliografialla oppihistorian yhteydessä ymmärrettiin jää jossain määrin avoimeksi. Termiä käytettiin yleensä sen laajassa merkityksessä tarkoittamaan kaikkea tietämystä, joka liittyi kirjoihin sellaisenaan: kirjapainotaitoa, kirjakauppa- ja kirjastolaitosta. Suppeassa merkityksessä bibliografialla tarkoitetaan oppia kirjaluetteloiden teosta (Gardberg 1934, 87, Schneider 1969, 1, vrt. Schneider 1923, 9–11). F.W. Pipping (i.a.) käyttää luennossaan termiä sen laajassa merkityksessä kuten hänen seuraajansa Alex. Blomqvistkin (1834, 1836–38). Luetteloiden tekemistä ei juurikaan käsitellä. Sen sijaan kirjaston hoitoon ja hallintoon liittyviä seikkoja tuodaan keskusteluun. Kuitenkin oppihistorioitsijat teoksillaan osoittavat kirjaluetteloiden keskeisyyden oppiaineelleen (Lempicki 1968, 99–124). Aina Conrad Gesneristä 1500-luvulta 1800-luvun alkuun historia literarian yleisesitykset olivat pääasiassa kommentoituja bibliografioita eri opinalojen keskeisistä teoksista. Myös Pipping oli »*Luettelonsa*» vuoksi perehtynyt bibliografiaan sen suppeammassa merkityksessä. Vaikka tässä yhteydessä kysymykseen ei voida paneutua yksityiskohtaisemmin, on ilmeistä, että oppihistorian bibliografia käsiteli samankaltaisia asioita kuin kirjastotiede ja informatiikka nykyisin. Kuitenkin bibliografialla oli oppihistoriassa huomattavasti laajempi merkitys kuin mitä sillä nykyisin kirjastotieteen ja informatiikan piirissä ymmärretään.

Nykyisiä tulkintoja ajatellen on hyvä panna merkille se, että jo 1800-luvun alkupuolella bibliografiatoiminnassa erotetaan dokumentin ulkoisiin piirteisiin kohdistuva tarkastelu niiden sisältöjä käsittelevästä opista. Sama asia on noussut uudelleen esiin käytettäessä keskustelua informatiikasta. Mikhailovin, Chernyin ja Giljarevskin (1967) tunnetun määritelmän mukaan informatiikka tutkii mm. tieteellisen informaation rakennetta ja ominaisuuksia, muttei sen spesifiä sisältöä. Lisäksi informatiikan tavoitteena on heidän mukaansa tieteen tiedonvälityksen optima-

listen keinojen kehittäminen. Useat muut ajankohdan kirjoittajat jakavat heidän käsityksensä. Määritelmien vertailu osoittaa informatiikan pyrkivän samaan kuin eräs oppihistorian haara, teknokraattinen bibliografia, noin 150 vuotta aikaisemmin. Keinot vain olivat tuolloin erilaisia. Kun nykyisin puhutaan informaatiosta, silloin keskeinen tekijä oli kirja.

Omissa tutkimuksissaan Pipping sivusi sekä kirjahistoriaa että teknologista bibliografiaa. Hänen väitöskirjansa *De bibliothecaris Academiae Aboënsis I–XX* ilmestyi vuosina 1813–27 sekä *De bibliotheca ordinata I–II* vuonna 1819. Hän kirjoitti myös 1830–60 -luvuilla seitsenosaisen teoksen kirjapainotaidon historiasta Suomessa. Kirjastopiireissä Pipping lienee kuitenkin tunnetuin *Luettelon suomeksi prääntätyistä kirjoista* (1856–57) laatijana.

Pippingiä seurasi oppihistorian professorina v. 1838 ja kirjastonhoitajana v. 1845 Alex. Blomqvist, aineen aikaisempi apulainen ja varakirjastonhoitaja. Luennoissaan hän nojautui tuon ajan keskeisen oppihistorioitsijan L. Wachlerin teokseen *Handbuch der allgemeinen literarischen Cultur* (1804–05). Mustelin (1971, 330) toteaa bibliografian Wachlerin oppihistorian systematiikan yhtenä osana osoittavan miten läheisesti oppihistoria oli tuolloin kytkeytynyt kirjastotoiminnan käytännön ja teorian kanssa.

Oppihistorian eriytyminen

Valistuksen kaudella 1700-luvulla oppihistoria oli yleistä kirjatietoutta, joskin painopiste oli tieteellisissä julkaisuissa. Tuolloin sen piiriin kuitenkin yleensä luettiin runous (Poesie), jota pidettiin yhtenä tieteistä (Lempicki 1968, 191–192). Seuraavalle vuosisadalle tultaessa oppihistorioitsijoiden kiinnostus suuntautui romantiikan myötä runsaammin myös kaunokirjallisuuteen ja hengenelämän esteettisiin ilmiöihin. Jo Porthanilla oppihistoriaan kuuluivat *historia literaria*, oppineisuuden historia, ja *historia literaria humanorum*, kaunokirjallisuuden ja taiteiden historia (Mustelin 1970, 306–309). 1800-luvun kuluessa jälkimmäinen suuntaus tuli vallitsevaksi ja oppihistoria muuttui kaikkien kirjallisten ilmausten tutkimisesta kaunokirjallisuuspainotteiseksi. Se johti kaunokirjallisuuden tutkimuksen eriytymiseen oppihistoriasta omaksi tieteenalaksi. Oppihistoria jatkoi elämäänsä yleisenä sivistys- ja tieteenhistoriana joskin tieteiden, erityisesti luonnontieteiden voimakas kehitys johti niitä kiinnittä-

mään huomiota oman alansa historiaan (Nordström 1969, 22–23), mikä johti oppihistorian tilapäiseen heikkenemiseen oppiaineena.

1800-luvun puolimaissa kuvattu kehitys kulminoitui myös Suomessa. Tuolloin käytiin keisarillisessa Aleksanterin-yliopistossa kiistaa oppihistorian professuurin muuttamisesta kirjallisuustieteen professuuriksi. Samassa yhteydessä taitettiin peistä siitä, tulisiko kirjastonhoitajan virka yhdistää uuteen oppituoliin. Estetiikan ja nykyiskansojen kirjallisuuden professuuri perustettiin v. 1852 oppihistorian tilalle. Äänestyksen jälkeen päätettiin, ettei siihen yhdistetä kirjastonhoitajan virkaa, vaan se pysyy itsenäisenä (Mus-telin 1971, 318–320).

Näin katkesi oppihistorian ja kirjastonhoidon yli viisikymmentä vuotta kestänyt virallinen liitto Suomessa. Tieteiden historian opetus siirrettiin erityistieteiden vastuulle, estetiikan ja kaunokirjallisuuden tutkimus sai oman oppiaineen, mutta bibliografia ei kuulunut mihinkään tieteenalaoppituoliin. Bibliografiaa ei enää opetettu tai tutkittu viran puolesta teoreettiselta kannalta, vaan se eriytyi pelkästään kirjastonhoitajien käytännön toiminnaksi. Se merkitsi oppialan tieteellisen tradition institutionaalista katkeamista ja heikkenemistä, koska ei ollut enää omaa erityistä oppiainetta, jonka piirissä olisi voitu harjoittaa alan tutkimusta. Tutkimukselta vietiin edellytykset alan yhtenäisen opillisen tradition jatkumiseen. Kirjastonhoitajien oma tutkimus suuntautui sille alalle, jolla he itse olivat harjoittaneet opintoja.

Muuallakin Euroopassa, mm. Saksassa oppihistorian ja kirjasto-opin suhde oli samantapainen. Oppihistoriallinen traditio jatkui, mutta kirjastojen kokoelmien kasvaessa ja niiden tehtävien moninaistuessa pidettiin tähdellisempänä käytännön kirjastotaitojen opettelemista (Schmitz 1984, 160–161). Tätä tarkoitusta varten mm. Schrettinger julkaisi 1800-luvun alussa *Bibliothekswissenschaft-oppikirjojaan*. Sonntag (1983, 390) toteaa kirjasto-opin Saksassa menettäneen mahdollisuutensa itsenäiseksi yliopisto-oppiaineeksi 1800-luvun lopulle asti (vrt. Stäber & Schmidt 1983, 350). Vuonna 1886 Göttingenin yliopistoon perustettiin *Bibliotheks-hilf-wissenschaft* -oppituoli laatuaan ensimmäisenä maailmassa. Nimikin kertoo painopisteen siirtyneen käytännön toimintaan. Kirjastotieteen ja informatiikan muut kuin käytäntöperäiset lähtökohdat ovat siis syvimmillään löydettävissä oppihistoriasta.

Oppihistorian sisällöllinen kehitys auttaa ymmärtämään kirjastotoiminnan ja tutkimuksen humanistisesti suuntautunutta luonnetta. Se oli ensi sijaisesti oppihistoriaa eikä ollut kiinnostunut siitä, missä eri alojen kulloinenkin tieteen eturintama sijaitsi. Myös (yli)kirjastonhoitaja Karl Collan, paremmin tunnettu Sylvian joululaulun säveltäjänä, puolusti väitöskirjassaan *Om bibliografiska systemer och bibliotheksmetoder* (1861) historiallisten näkökohtien huomioonottamista ajankohtaisempien lähestymistapojen edellä kirjaston järjestelyssä. Myös oppihistorian tuolloinen osittainen (kauno)kirjallisuushistoriallinen luonne osoittaa kirjastonhoitajakunnan vastaavanlaisella suuntautumisella olevan pitkät perinteet. Oppihistoria kirjastotieteen ja informatiikan edeltäjänä kytkee kirjastonhoitajat sekä eri tieteisiin että kaunokirjallisuuteen. Suomessa jälkimmäistä kytkentää vielä vahvistaa oppiaineen professuurin muuttuminen estetiikaksi ja nykyiskansain kirjallisuudeksi.

Oppihistorian lakkauttaminen ei tietenkään merkinnyt kirjastotieteen ja bibliografian alaan kuuluvan tutkimuksen loppumista, vaikka opetukselle niin kävikin. Institutionaaliset tutkimusedellytykset kuitenkin heikkenivät. Yliopiston kirjastonhoitajat ja heidän apulaisensa olivat olleet järjestään oppihistorian professoreita ja apulaisia (apulaisprofessoreita) ja siten myös tohtoreita. Oppituolista irrottamisen jälkeenkin heille asetettiin samoja pätevyysvaatimuksia kuin professoreille tai apulaisille. Yliopiston vuoden 1852 statuuttien mukaan kirjastonhoitajalta (§ 211) ja apulaiskirjastonhoitajalta (§ 217) vaadittiin yliopiston jossakin tiedekunnassa suoritettu lisensiaatin tutkinto (= promootiota vaille tohtori) (§ 211). Lisäksi virkoihin vaadittiin ns. pro munere -väitöskirja joko kirjastotieteen tai oppihistorian alalta (§ 166), jonka hyväksyi historiallisfilologinen osasto (§ 211). Tässäkin siis ilmenee humanistinen kytkentä. 166 §:n vaatimus takasi ainakin jossain määrin, että alan tutkimuksia tehtäisiin. Kuitenkin väitöskirjat olivat oppihistorian alalta, eivätkä edes sivunneet kirjastotiedettä lukuunottamatta Collanin kirjasto-opillista väitöskirjaa.

Apulaiskirjastonhoitaja S.G. Elmgrenin ilmeisesti pro munere väitöskirjapari *Öfversigt af Finlands litteratur ifrån år 1542 till 1770* (1861) ja . . . *ifrån år 1771 till 1863* (1865) on esimerkki perinteisestä oppihistoriallisesta teoksesta. Se käsittää tietyn aiheisen kirjalutellon, jonka sen aihepiiriin liittyvät kom-

mentaarit keskeyttävät. Kirjastonhoitajille Elmgrenin »Öfersigt» on ollut kansallisbibliografiaa, siis kirjaluettelo, mutta tutkimukselliselta anniltaan teospari on oppihistoriaa. Tekijän tarkoitus (Elmgren 1861, 6–8) on kirjoittaa painetun suomalaisen kirjallisuuden historiaa. Kirjallisuudella hän tarkoittaa kaikkea painettua sen alasta riippumatta. Tutkimuksellisesti teokset ovat siis oppihistoriaa, eikä niihin liittyvä kirjaluettelo tee niistä kirjastotiedettä ja informatiikkaa.

Tradition katkeamisen voimakkuutta osoittaa esim. se, että filosofian professuurista pitkäaikaiseksi kirjastonhoitajaksi, 1873–1912, siirtynyt A.W. Bolin julkaisi matrikkeli-tietojen mukaan runsaasti filosofista muttei lainkaan kirjastoalan tutkimusta. Asian merkitys korostuu, kun otetaan huomioon, ettei yliopiston kirjastossa tuolloin ollut montakaan virkaa. Yliopiston kirjaston piirissä kirjastotieteellinen tutkimus lisääntyi vasta 20. vuosisadan koittaessa George Schaumanin tullessa ylikirjastonhoitajaksi.

Schaumanin tutkimusohjelma

Schauman väitteli oppihistorian alalta vuonna 1908. Ylikirjastonhoitajaksi hänet nimitettiin 1914. Kirjastomiehen kykynsä hän oli näyttänyt jo pari vuosikymmentä aikaisemmin kiistellessään dos. A. Osw. Kihlmanin kanssa kirjoituksin yliopiston kirjaston toiminnasta. Kihlmanin (1892) väitteet kirjastoalan ja HYK:n kokoelmien ja henkilökunnan liiallisesta humanistisuudesta luonnontieteiden kustannuksella Schauman (1892) pyrki osoittamaan kestäättömiksi. Hänen kirjastoalan julkaisutoimintansa osoittaa hänen seuranneen aktiivisesti alan ulkomaista kirjoittelua.

Yliopiston vuosien 1914–17 toimintakerptomuksessa (Kertomus Suomen . . . 1917, 45) ylikirjastonhoitaja Schauman esittää julkaisumäärärahan varaamista kirjastolle. Hänen mielestään »kirjaston täytyy vastaisuudessa ei ainoastaan vuosittain painosta julkaista lisäluettelonsa, vaan voida myös painosta toimittaa muita luetteloita ja *sisällykseltään tieteellisiä* sekä kirjastoteknisiä *julkaisuja*. Luetteloita kirjaston käsikirjoituksista, inku-naabeleista ja keskiaikaisten pergamenttien kokoelmasta on suunniteltu valmistettavaksi. Kirjastotieteellisiä tehtäviä ja halu käsitellä sellaisia ei myöskään puutu kirjastosta.» Tämän lähinnä kirjahistorialliseen tutkimukseen HYK:n vanhojen kokoelmien pohjalta tähtäävän ohjelman toteuttamisen mahdollis-

ti lisämääräraha yllä mainittujen harvinais-kokoelmien luettelointiseksi, järjestämiseksi ja tutkimiseksi sekä kirjaston organisaatio-uidistus vuonna 1918, jonka turvin henkilö-kunta voitiin kaksinkertaistaa (Kertomus Suomen . . . 1920, 35–37). Ohjelman suuntautuminen kirjaston vanhojen kokoelmien selvittämiseen selittyy oppihistoriallisen perin-teen ohella kansalliskirjastotehtävästä, jossa tuolloin pantiin painoa sen arkistoluonteisiin puoliin. Tämän lisäksi Schauman (Kertomus Suomen . . . 1917, 48–49) käynnisti kirjasto-tutkimuksen kirjastoonsa rekrytoivalle henki-lökunnalle. Helsingin yliopiston kirjasto toi-mi siis tuolloin pätehtävänsä ohella alan koulutus- ja tutkimusyksikkönä.

Vaikka Schauman oli käynnistämässä alan tutkimusta HYK:ssa, hän painotti kirjasto-työn käytännöllistä luonnetta. Joskin kirjas-tossa voi ja pitää esiintyä tieteellistä työtä, on Schaumanin (1913, 59–60) mielestä suurin osa työstä kuitenkin käytännöllis-hallinnol-lista. Se on toki luonteeltaan tieteellistä poh-jakoulutusta ja ennen kaikkea tieteellistä ja kirjallista mielenlaatua vaativaa. Kirjaston-hoitajan tulee olla sekä monipuolisesti oppi-nut että käytännöllinen, mutta mieluummin vähemmän oppinut kuin vähemmän käytän-nöllinen. Lisäksi hän korostaa, etteivät kirjas-tovirat ole vetäytymispaikkoja sekaville fak-kioppineille. Tässä hän taittaa peistä sitä käy-täntöä vastaan, että kirjastoviroissa tehtäisiin omaa tutkimusta eikä hoidettaisi kirjastoa; että kirjastyö käsitettäisiin jonkinlaiseksi si-vupuuhaksi, jonka hallitsee kuka tahansa muulta tieteenalalta tuleva ilman alan kou-lutusta tai syvällistä perehtyneisyyttä siihen. Työn käytäntöperäisyyteen vedoten hän tor-juu keskieurooppalaisen ajatuksen tehdä »kirjastotieteestä» yleinen yliopistollinen opi-paine ja tarjoaa ratkaisuksi kirjaston sisäistä tutkintoa. Hän kyllä tunnustaa, että edellinen järjestely saattaisi herättää kiinnostusta kir-jastotehtäviin liittyvään tieteelliseen tutki-mukseen (mt., 60–61). Schaumanin ihanne-kirjastonhoitaja on kuitenkin jonkin yliopis-totutkimuksen suorittanut henkilö, joka lisäksi hankkii käytännön pätevyuden alalle sisäisel-lä kirjastotutkinnolla. Alalle tuleva tarvitsee toki erityisen koulutuksen, koska kirjastotyö on oma ammattinsa (mt., 60).

Schauman (mt., 64) ei myöskään pidä kir-jastouraa houkuttelevana nuorille tieteenhar-joittajille, jotka ovat tuottavia tai jotka tuntevat tarvetta vaikuttaa näkyvästi, esiintyä ja valaista, koska ammatti on olennaisesti palveleva ja huomaamaton. Sivumennen hän

huomauttaa tässä olevan akateemisesti sivistyneelle naiselle hänen taipumustensa kanssa yhteensopiva toimintakenttä. Palveleva veli voidaan kirjastoalalla korvata palvelevalla sisarella ei vain käytännöllis-hallinnollisissa, vaan myös ammatin tieteellisemmissäkin tehtävissä.

Ohjelman toteutuminen

Schaumanin kirja- ja kokoelmahistoriallista tutkimusohjelmaa toteutettiin maailmansotien välinen aika. Hän toimi jo ennen tätä itse päänavaajana julkaisemalla muutamia artikkeleita kirjaston fragmenttikokoelman harvinaisuuksista. Myös osa kirjastohenkilöstöstä oli kiinnostunut näistä asioista. Niinpä vanhempi alikirjastonhoitaja Ragnar Dahlberg julkaisi vuosina 1914–44 noin 25 artikkelia kirjaston fragmenteista ja kirjaharvinaisuuksista. Myös kirjastonhoitajat Holger Nohrström ja Aarno Maliniemi kirjoittivat useita artikkeleita maailmansotien välillä kyseisestä aihepiiristä. Nohrström julkaisi myös monografian *Helsingfors universitetsbiblioteks Fennica-samling* (1918), mikä oli ensimmäinen osa laajassa sarjassa Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja. Maliniemi väitteli vuonna 1925 Suomen pyhimyskalenterin kokoonpanosta ja kehityksestä ja päätyi II maailmansodan jälkeen kirkkohistorian professoriksi. Aineistoa tutkimukseensa hän keräsi kirjastosta. Myös muutamat muut kirjastomiehet, mm. L.O.Th. Tudeer ja Paul Nyberg, julkaisivat tietoja käsikirjoitus- ja fragmenttikokoelmista. Tämä lähinnä HYK:n kokoelmia käsittelevä kirjahistoriallinen tutkimus oli toisena vallitsevana päälinjana suomalaisessa kirjastoalan tutkimuksessa maailmansotien välillä. Sitä ylläpiti kyseisen tutkimusohjelman ympärille keräytynyt tutkimuksellisesti suuntautuneiden kirjastonhoitajien joukko, johon parhaimmillaan kuului mm. viisi tohtoria. Vain Maliniemi oli väitellyt tästä aihepiiristä, mutta otaksuttavasti HYK:ssa ollut tutkijayhteisö keskusteli vireästi näistä ja muista kirjastotutkimuksellisista ongelmista, myös kunkin omasta, mahdollisesti alan ongelmista poikkeavasta intressialueesta. Helsingin yliopiston kirjaston panos kirjastoalan tutkimuksen kehittymiselle on siis ollut erityisen mittava.

Kirjastohistoria muodosti toisen keskeisen tutkimusalueen maailmansotien välillä. Julkaisutoiminta oli kuitenkin melko vähäistä, joskin osin sitäkin painavampaa. HYK:n piiristä väittelivät Holger Nohrström vuonna

1927 aiheesta *Borgå gymnasiumbibliotek och des föregångare* sekä Arne Jörgensen vuonna 1930 käsittelemällä Helsingin yliopiston kirjaston historiaa ajalta 1827–1848. Lisäksi on mainittava kirjallisuustieteen dosentti Magnus Björkenheimin laaja monografia *Äldre fransk litteratur på herrgårdar i Finland* (1928). Suuren yleisön kirjasto- ja lukuharrastusta käsittelevät arkistonhoitaja Lauri Kujala tasokkaassa tutkimuksessaan *Ensimmäiset pitäjänkirjastot kansallisen herätyksen aikana* (1935) ja kirjastontarkastaja, sittemmin Åbo akademian ylikirjaston hoitaja C.-R. Gardberg teoksessaan *Läsesällskapet i Gamla Karleby* (1938). Myös HYK:ssa työskennellyt Saimi Laurikkala, ensimmäinen kirjastoalaa tutkinut nainen Suomessa, tutki 1700-luvun talonpoikaiskirjastoja (1933). Hän väitteli kansatieteen alalta 1947. Lisäksi tuolloin julkaistiin muutamia artikkeleita lähinnä HYK:n sekä kunnallisten kirjastojen vaiheista. Näille kirjoittajille oli ominaista oppitautaan johtuen voimakkaan kulttuurihistoriallinen ote, joka suhteutti kirjojen käytön ja kirjastotoiminnan historian kunkin aikakauden yhteiskunnallis-sivistyksellisiin voimainjoihin.

Ensimmäisiä kirjastonkäyttötutkimuksia Suomessa edustavat K.V. Palosuon artikkelit Kotimaisten runotuotteiden lainaus ylioppilaskuntien kirjastosta (1935) sekä Piirteitä ylioppilaskuntiemme lainakirjastojen käytöstä vv. 1829–1852 (1942). Hän perustaa tutkielmansa osakuntien arkistoasiakirjoihin ja esittelee lähinnä erityyppisen kirjallisuuden lainaliikennettä. Kannattaa myös mainita HYK:ssa toimineen kirjastonhoitaja Toini Melanderin, kirjastoalan toisen suomalaisen naistutkijan, artikkeli Pippingin »Luettelon» ja Elmgrenin »Öfversigtin» luotettavuudesta bibliografisina hakuteoksina (1943), joka ilmeisesti on ensimmäinen maassamme julkaistu bibliografiatutkimusartikkeli. Nämäkin tutkimukset liittyvät kirja-, kirjasto- ja kulttuurihistorialliseen tutkimustraditioon.

Humanistinen tutkimus ja kirjastotyö

Maailmansotien välinen kirjastoalan tutkimus oli Suomessa selvästi kirja- ja kirjastohistoriallisesti suuntautunutta. Suurin osa tutkijoista ja tutkimuksesta tuli HYK:sta. Sen saavutuksiin tänä aikana on kirjattava käynnistetyn tutkimusohjelman ohella mm. kolme väitöskirjaa. Kaikki mainitut tutkijat, ehkä Schaumania lukuunottamatta, joka oli pikemmin valtiotieteilijä, olivat humanisteja.

1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa kirjastossa erilaisissa viroissa palvelleet, väitelleet tutkijat olivat pääasiassa humanisteja. Arvid Hultin oli kirjallisuus- ja oppihistorioitsija, Hans Ruin kirjallisuus- ja taidepsykologi, Yrjö Hirn, L.O. Homén ja Valfrid Vaseenius kirjallisuustieteilijöitä, myöhempi ylikirjastonhoitaja L.O.Th. Tudeer kreikkalaisen filologian dosentti, Rolf Lagerborg filosofi, Edw. Westermarck sosiologi ja H.E. Pipping kansantaloustieteilijä.

Miksi sitten humanistit hakeutuivat kirjastovirkoihin ja miksi tutkimus muodostui humanistiseksi, lähinnä kulttuuri- ja kirjahistoriallisesti painottuneeksi? Vastauksia on haettava sekä tieteiden sisäisistä että ulkoisista tekijöistä. Jälkimmäiset liittyvät lähinnä yliopiston virallisiin säädöksiin. Ensinnäkin HYK:n ylikirjastonhoitajan ja kirjastonhoitajan virkoihin vaadittiin yhä sotien välisenä aikana lisenssiaatin tutkinto sekä tieteellistä julkaisuutoimintaa kirja-, käsikirjoitus- ja kirjasto-opin tai tieteiden ja kirjallisuuden historian alalta (asetus 161/1930, § 1–2). Pätevyityminen kirjaston korkeimpiin virkoihin vaatii siis alan tutkimustoimintaa. Toisaalta kirjastovirkailijoiden työaika oli niin lyhyt, että se jätti aikaa omalle tutkimustyölle. Esim. 1900-luvun alusta ylim. amanuenssien työaika vahvistettiin neljäksi tunniksi päivässä (Redogörelse . . . 1902, 108–109). Työaikaa jouduttiin kuitenkin lyhentämään seuraavina vuosina varojen puutteen vuoksi. Vuoden 1918 organisaatiouudistuksen myötä HYK:n kirjastoamanuenssien työaika vahvistettiin jälleen neljäksi tunniksi sekä vakinaisten viranhaltijain tehokas työaika 5,5 tunniksi (Kertomus Suomen . . . 1920, 35–37). Amanuenssuurit olivat ilmeisesti sivutoimen luonteisia ja ne kuten muutkin kirjasto- ja hallintovirat tulkittiin, kuten Tammekann (1984, 18) kertoo Helsingin yliopiston hallinnon uudistusraportteihin nojautuen, tavaksi turvata virattomalle tieteenharjoittajalle jonkinlainen elanto pientä hallintovelvollisuutta vastaan. Tämä käytäntö lienee vallinnut myös jossain määrin HYK:ssa, vaikka Schauman sitä vastustikin. Kirjastovirat olivat useille jonkinlaisen stipendin luonteisia välietappeja vakinaiseen tutkijanvirkaan siirryttäessä. Nivanka (1975, 18) mainitsee 1920- ja 1930-luvulla monienkin yliopiston kirjastossa palvelleiden kiinnostuksen kirjastoteknisiin ja kirjasto-organisatorisiin käytännön kysymyksiin olleen melko vähäisen, eikä heidän työajan käyttönsä ehkä olisi kaikistellen kestänyt nykytyylisiä työminuuttitilastointeja. He olivat

innokkaammin kytköksissä omaan tutkimustyöhönsä tai muihin harrastuksiin.

Tutkimuksen humanistiseen suuntautumiseen vaikutti myös tieteen sisäinen perinne, sen kytkeytyminen oppihistoriaan. Se johdatti tulevat tutkijat relevantteina pidettyjen tutkimusteemojen äärelle. Sekä oppi- että kirjallisuushistorialliset ongelmat olivat suosittuja. Humanistinen tutkimus suosii myös luonteensa puolesta kirjastoa työpaikkana. Kirjasto on hengentieteellisen tutkimuksen keskeinen instituutio, koska tekstit ovat sen ensisijaisia tutkimuskohteita. Hengentieteiden tutkimuskohde konstituoituu pääasiassa tekstien kautta (Fabian 1983, 24–26). Kun teknisissä ja luonnontieteissä kirjallisuuden käyttö muodostaa vain osan tutkimusprosessista, humanistisissa tieteissä kirjallisuutta käytetään useimmiten sekä tutkimuksen lähdemateriaalina tai -aineistona sekä metodis-teoreettisena taustoittajana. Kirjallisuus tarjoaa työn kohteen, jolle tehdään kysymykset kirjallisten työvälineiden avulla. Luonnon- ja teknisissä tieteissä kysymykset suunnataan luonnolle, välineistö on teknistä ja vain metodi- sekä teoriaperintö kulkee pääasiassa kirjallisessa muodossa. Humanistinen tutkimus on siis voimakkaammin sidoksissa teksteihin. Humanististen tieteiden harjoittaja käyttää tutkimuksensa perustavan kirjallisen luonteen vuoksi kirjastoa »laboratorionaan», jossa hän työskentelee.

Myös humanististen tieteiden lähteistönkeruuvaihe muistuttaa kirjastotyön yhtä keskeistä puolta, bibliografointia. Itse asiassa kirjastonhoitajat ovat työvaiheen ammattilaisia ja vastaavasti humanistitutkijoita voidaan pitää tämän kirjastohoidollisen työn asian tuntijoina.

Humanistitutkijan on edullista valita kirjasto työpaikakseen, koska hän silloin istuu kirjaimellisesti tutkimusaineistonsa ja -välineistönsä keskellä. Kirjastoon siis hakeuduttiin tutkimusedellytysten vuoksi, jotta voitaisiin tutkia, ja kun virkaan oli tultu, useat huomasivat mielekkääksi tutkia HYK:n tarjoamaa aineistoa Schaumanin tutkimusohjelman viitoittamasta suunnasta. Monessa tapauksessa vanhojen kokoelmien inventointityö ja omat tutkimusintressit saattoivat kohdata niin, että varsinainen leipätyö tuotti samalla aineistoa omalle tutkimukselle. Työaika saattoi muodostua myös varsinaiseksi tutkimusajaksi, mikäli vanhan kirja-aineiston lähempi tunnistaminen vaati suurempia ponnistuksia. Nekin humanistit, sanan laajassa merkityksessä, jotka eivät olleet kiin-

nostuneet kirjaston tarjoamista ongelmista, voivat hyödyntää sen kokoelmia omassa työssään. Syyt humanistitutkijoiden hakeutumiseen lyhyemmäksi tai pitemmäksi aikaa kirjastouralle löytyvät siis pikemminkin tieteen sisäisistä kuin ulkoisista tekijöistä: oppihistoriallisen tradition painosta ja humanistisen tutkimusprosessin luonteesta.

Se, ettei esim. teknisten tai kaupallisten oppiaineiden piirissä tunnettu kiinnostusta kirjastoalaan liittyvään tutkimukseen johtuu osin myös siitä, että varsinkin ennen toista maailmansotaa niiden korkeampaan opetukseen ei yleensä liittynyt juuri tutkimusta (vrt. Elovainio 1972, 255, 258, 259).

Yleisten kirjastojen tutkimus

Yleisiin kirjastoihin kohdistuva tutkimus oli huomattavasti vähäisempää ennen toista maailmansotaa kuin tieteellisten kirjastojen piirissä harjoitettu tutkimus. Edellä mainittujen Kujalan (1935) ja Gardbergin (1938) töiden lisäksi on mainittava 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa tehdyt tilastoselvitykset kansankirjastojen tilasta ja kehityksestä Suomessa. Tietojen avulla pyrittiin jäntevoittämään varsinkin maaseudun hajanaista ja sattumanvaraista kirjastotoimintaa. Selvitystyön alkaa Kaarle Werkko teoksellaan *Tietoja ja mietteitä Suomen kansan- ja lastenkirjastoista ynnä lukuyhdistyksistä ja luennoista vuoteen 1875* (1879). Hän kokosi postikyselynä tietoja teostaan varten maan eri kunnista. Tietojen lisäksi hän esittää toimintasuosituksia maan kirjasto-olojen kehittämiseksi. Kansankirjastojen myöhemmästä kehityksestä esittivät tietoja Werkko (1886, 1890), kansakouluntarkastaja Streng (1896, 1899), Leo Schadowitz (1903) sekä A. Granfelt (1914). Kulloisenkin nykytilan kuvauksen ohella julkaisut sisälsivät usein tapahtuneen kehityksen arviointia sekä uusia linjanvetoja. Valtion perustettua 1920-luvulla yleisten kirjastojen keskushallintoyksikön, se jatkoi tilastoselvityksperinnettä kaksivuotiskatsauksin yleisten kirjastojen toimintaan. Tämä käytäntö on muuttunut toisen maailmansodan jälkeen Suomen kirjastoseuran vuosittain julkaisemiksi tilastoiksi yleisten kirjastojen toiminnasta Suomessa.

Sodan jälkeiset suvantovuodet

Kirjastoalan tutkimusvilkkaus laskee parina sotaa seuranneena vuosikymmenenä. Se johtuu lähinnä HYK:ssa harjoitetun kirjahis-

toriallisen tutkimuksen voimakkaasta vähenemisestä (Taulukot 1 ja 2). Kirjastohistorialliseen tutkimukseen tunnetaan jatkuvasti jonkinasteista kiinnostusta, mutta muiden aiheiden tutkimusta ei juuri harrasteta. Tutkimusaktiviteetin putoaminen maailmasotien välistä vähäistä tutkimusta vieläkin niukemmaksi johtuu osin valtion virastojen työajan pitenemisestä (asetus 350/1947), mutta myös julkaisujen määrän kasvun ja teknisen välineistön kehittymisen kirjastolle asetamista lisääntyneistä työtehtävistä. Jotta kirjastot pystyisivät hallitsemaan välittämänsä materiaalin, kirjastonhoitajien oli paneuduttava tuonnoista tarmokkaammin oman toimialansa käytännön ongelmiin. Tällöin ei tutkimukselle enää jäänyt aikaa kuten ennen. Myöskään Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa v. 1945 aloitettu opetusjaostotasoinen kirjastotutkimus ei pystynyt antamaan tuleville kirjastonhoitajille valmiuksia tutkimustyöhön. Varsinaiselta peruskoulutukseltaan pääasiassa humanistisesti suuntautuneina he eivät saaneet siitä välineitä tarttua kirjastotyön haastamiin tutkimuksellisiin ongelmiin.

Kirjasto-, kirja- ja kulttuurihistoriallinen tutkimus oli vallitsevana aina 1960-luvun lopulle saakka. Siinä on havaittavissa siirtymä yksittäisten kirjojen tutkimisesta kohti laajempaa kirjojen käytön tutkimista. Myös sotien välillä hieman unhoon jäänyt kirjapainotaidon tutkimus elpyy. Tämä tutkimuslinja lepää tuona aikana lähinnä viiden kirjastomiehen harteilla. Henrik Grönroos julkaisi vuosina 1941–63 lukuisia artikkeleita (1941, 1947, 1953, 1958, 1963) kirjojen leviämisestä ja lukemisharrastuksesta lähinnä 1700- ja 1800-luvun Suomessa. Hän on selvittänyt myös kirkonkirjastoja mm. kansankirjastojen edeltäjinä (1946a, b). Hänen uraa uurtavat lukemistutkimuksensa löydettiin uudelleen 1970-luvun alussa Lukemisen Suomessa -projektin yhteydessä. Omana aikanaan niiden osittain tilastollista otetta ei pidetty suotavana historian tutkimuksen lähestymistapana (vrt. Sala 1978, 2–3). HYK:n oppihistoriallisen perinteen jatkaja oli ylikirjastonhoitaja Jorma Vallinkoski, jonka väitöskirja (1948) käsitteli Turun yliopiston kirjaston historiaa vuosina 1640–1722. Hän julkaisi vuonna 1975 sille jatko-osan vuosilta 1722–1772. Tätä helsinkiläisperinnettä edustaa myös ylikirjastonhoitaja Esko Häkli. Hän on tutkinut ylioppilaskunnan kirjaston vaiheita (1968) sekä julkaissut kirjahistoriallisia artikkeleita. Hän jatkaa HYK:n oppihistoriallista traditiota myös tutkielmillaan Tiedon taikaa (1981b) ja

Taulukko 1. Kirjasto- ja informaatioalan tutkimusten ja selvitysten (artikkelit) sisällöllinen jakautuminen 1875–1984.

Tutkimusala	~1944	1945–54	1955–64	1965–74	1975–84	Yht.
Kirja- ja sivistyshistoria (ml. lukemistutkimuksia)	60	6	7	3	7	83
Kirjastohistoria	5	5	–	–	2	12
Tiedon välittyminen ja käyttö	2	2	2	3	18	27
Tallennetun tiedon ongelmat	1	–	–	1	10	12
Julkaisutoiminta ja kokoelmat	1	1	–	–	2	4
Tietoteknologia, ATK	–	–	–	–	2	2
Hallinto, organisaatio, henkilöstö	1	–	–	–	1	2
Kirjasto- ja tietopalvelujen tila ja kehittäminen	5	–	–	–	3	8
Bibliometriikka	–	–	1	1	5	7
Itseanalyysi	–	–	–	1	8	9
Yhteensä	75	14	10	9	58	165

A.E. Nordenskjöld. A scientist and his library (1981a) ja kirjastohistoriaa mm. Suomen osuudella kirjassa Bibliotheken der nordischen Länder in Vergangenheit u. Gegenwart (1983).

Tutkimus oli kotiutunut myös Åbo akademin kirjastoon. Ylikirjastonhoitaja C-R Gardberg julkaisi lukuisia artikkeleita, väitöskirjan (1948) sekä monografiatrilogian (1950, 1957, 1973) kirjapainotaidon historiasta Suomessa. Hänen seuraajansa Olof Mustelin on käsitellyt laajassa julkaisutuotannossaan myös kirjastoalan tutkimusteemoja. Tällä alalla hänen mielenkiintonsa on keskittynyt mm. kulttuurihistorialliseen lukemistutkimukseen (1949, 1952), kirjallisen mielipiteen (1965) sekä tietokirjallisuuden reseptitutkimukseen (1977, 1983). Hän on myös käsitellyt kirjastohistoriaa (1971).

Kaikille mainituille tutkijoille on ominaista vahva kulttuurihistoriallinen ote, joka pyrkii suhteuttamaan aiheen myös muuhun kulttuurikehitykseen. Esimerkiksi Henrik Grönroos oli sosiaalhistoriallisen tutkimuksen alueelle oman kulttuurihistoriallisen koulukunnan perustaneen Gunnar Suolahden (vrt. Haatanen 1973, 148–150, 168) oppilas. Näiden kirjastomiesten varassa vanha oppihistoriallinen traditio on jatkunut.

Yleiset kirjastot 'Kannilan kerhossa'

Myös yleisten kirjastojen piirissä tunnettiin

sotien jälkeisinä vuosina vetoa ensi sijassa kirjastohistoriallisiin tutkimuksiin, joskin ajankohtaisemmatkin ongelmat alkoivat valtata alaa. Historiallisia esityksiä ajankohtaisivat kirjastoalalla sattuneet satavuotisjuhlat. Suomen kirjastoseura toimitti v. 1945 teoksen Pynnisen perintö juhlistaakseen Kanava-lehdessä julkaistun pitäjänkirjastoliikkeen »herätyspuheen» satavuotismuistoa. Teos sisälsi joitakin artikkeleita kansakirjastoliikkeen ensivaiheista Suomessa. Vuosien 1955–63 välisenä aikana julkaistut kahdeksan kunnallisen kirjaston 100-vuotishistoriikka nostavat ajankohdan alan vähäistä tutkimusten määrää.

Kirjastohistoriallinen tutkimus olisi miltei ehtynyt ilman näitä sosiaalisen tilauksen tuotteita. Ankarasti arvioiden tämä tutkimuslinja kääntyi Suomessa laskuun 1950–60-luvuilla. On kuitenkin paikallaan mainita Helsingin kirjastotoimintaa käsittelevä apulaiskirjastonjohtaja M. Närhen (1963) laaja teos Lukuseurasta kansankirjastoon.

Yleisten kirjastojen piirissä alkoi nosta päätään 1940-luvulla voimakkaammin myös käytännön ongelmiin pureutuva tutkimus- ja selvitystyö. Olihan sillä edeltäjänään vuosisadan vaihteessa tehdyt tilastolliset selvitykset joskin perinne oli tyrehtynyt kouluhallituksen kaksivuotiskatsauksiin kirjastojen toimintaan. Tämän perinteen syvällisempään teoreettiseen tai metodiseen jatkamiseen tuskin oli mahdollisuuksia vuosien alkua-

Taulukko 2. Kirjasto- ja informaatioalan tutkimusten ja selvitysten (monografiat ja raportit) sisällöllinen jakautuminen 1875–1984.

Tutkimusala	–1944	1945–54	1955–64	1965–74	1975–84	Yht.
Kirja- ja sivistyshistoria (ml. lukemistutkimuksia)	2	3	2	2	2	11
Kirjastohistoria	4	1	9	2	13	29
Tiedon välittyminen ja käyttö	–	1	–	4	25	30
Tallennetun tiedon ongelmat	–	–	–	–	18	18
Julkaisutoiminta ja kokoelmat	1	–	–	7	15	23
Tietoteknologia, ATK	–	–	–	–	9	9
Hallinto, organisaatio, henkilöstö	–	–	–	3	7	10
Kirjasto- ja tietopalvelujen tila ja kehittäminen	2	–	–	10	5	17
Bibliometriikka	–	–	–	–	4	4
Itseanalyysi	–	–	–	–	–	–
Yhteensä	9	5	11	28	98	151

vuosikymmeninä siihen tapaan kuin konkreettisella sosiaalitutkimuksella esim. sosiaalitieteiden piirissä, kun se eteni ajankohdan suurten sosiaalisten ongelmien selvittämisessä (vrt. Alapuro & Alestalo 1973, 84–90). Kirjastoalalla ei ollut sellaisia kytkentöjä yliopistoihin kuin sosiaalipolitiikkaa sivuavilla oppiaineille. Yleisten kirjastojen pulmat eivät siten saaneet ratkaisuihinsa apua akateemisen tradition pohjalta kohoavasta ajattelusta. Kirjastolliset ongelmat eivät toisaalta olleet yhtä laajoja ja polttavia kuin työväestön tai tilattoman väestön kysymykset. Kirjastojen ongelmiin pyrittiin vastaamaan käytännön ratkaisuin oppaita ja suunnitelmia tekemällä.

Vuoden 1941 helmikuussa kokoontui Valtion kirjastotoimistoon joukko helsinkiläisiä kirjastonhoitajia perustamaan Suomen kirjastoseuran opintokerhoa puheenjohtajanaan Helle Kannila. Sen tarkoituksena oli *kirjastoalan eri kysymysten ja uusimpien virtausten seuraaminen* tutustumalla lähinnä ulkomaiseen ammattikirjallisuuteen ja eri maiden kirjastolehtiin. Opintokerhon toiminta suuntautui vähitellen ulkomaistenkin virikkeiden ansiosta kotimaan kirjasto-olojen tarkasteluun. Sen jäsenet suorittivat kolme laajahkoa selvitystä alan kotoisista ongelmista, jotka koskivat lähinnä kirjojen ja kirjaston käyttöä. Vuosina 1945–46 toimeenpantiin laaja kiertokysely kaupunki- ja maalaiskirjastojen lainajakunnan keskuudessa. Kysely koski kirjastojen käyttöä, kokoelmien laatua ja yleisön

käsityksiä kirjoista (Wirla 1960, 107–108). Tutkimuksen otos ei ollut edustava ja lomakkeista palautettiin vain noin neljännes. Tuloksista ovat raportoineet mm. Mauno Kaninen (1947, 1948) ja Mauri Närhi (1947). Heikosta tutkimuksellisesta otteesta huolimatta yrityksen tekee kiintoiseksi se, että siinä pyrittiin tarttumaan ajankohtaisiin kirjastokysymyksiin myös selvityksen antaman tietopohjan keinoin. Samoin suoraan yleisöön kohdistunut ote oli uutta alan selvitystoiminnassa. Tätä ennemmän yleisiä kirjastojakin oli tutkittu vuosisadanvaihteen tilastonselvityksiä lukuunottamatta lähinnä historian valossa.

Toisenlaisiin ongelmiin opintokerho tarttui v. 1954 lähtiessään tutkimaan Waltarin Sinuhen tuottamaa lukuelämystä. Tutkimusta raportoidessaan Eila Wirla (1959) toteaa sen tuloksia hyväksikäyttämällä kirjastonhoitajan voivan tehdä oikeita parannuksia kirjaston tarjoamiin palvelumuotoihin. Tätäkin tutkimusta motivoi siis ensi sijassa sen tuloksista odotettavissa oleva käytännön hyöty. Tutkimus oli tällä kertaa huolellisemmin valmisteltu. Sen tieteellisenä asiantuntijana toimi Faina Jyrkilä Yhteiskunnallisen korkeakoulun tutkimuslaitokselta. Strukturoitua haastattelua käyttäen pyrittiin selvittämään Helsingin kaupunginkirjastosta Sinuhen lainanneiden teoksen lukukokemusta. Kysymykset koskivat lähinnä kirjan henkilöitä ja tapahtumia, moraalista arvoa ja vain

vähäisessä määrin kompositionaalisia seikkoja. Tutkimus on varmaankin ensimmäisiä, ellei ensimmäinen reseptiotutkimus Suomessa ja siten se poikkeaa meikäläisestä lukemistutkimuksesta, jossa lukemiselämys on jäänyt vähälle huomiolle.

Yhteiskunnallisen korkeakoulun tutkimuslaitoksessa suoritettiin 1950-luvun puolimaisa useita kulttuurisosiologisia tutkimuksia mm. nuorison harrastustoiminnasta. Myös silloinen kirjasto-opin lehtori, Helle Kannila, oli usein käytetty kirjastojen asiantuntija näissä tutkimuksissa. Ilmeisesti tämäntapaisen yhteistyön virittämä on silloisen YKK:laisen Martti Qvistin v. 1953 julkaisema artikkeli Jokainen kirjastonhoitaja voi olla tutkija. Siinä hän kehottaa kirjastonhoitajia itse tekemään tutkimuksia suunnitelmiansa pohjaksi. »Niin pitäisi tutkimustyön olla osa kirjastonhoitajan elämää, pohja hänen rakkaalle työsuunnitelmilleen, kivijalka sille rakennelmalle, jonka huippuun vain rohkeimmat uneksijat näkevät». Hänen mielestään jokainen kirjasto tarvitsee paikallista tutkimusta, jonka asettelussa ja suorittamisessa kirjastonhoitaja on monessa suhteessa paras asiantuntija. Muttei kaikissa suhteissa, koska Qvist YKK:laisena tunsu kirjastotutkimuksen avuksi *keskitettyä tutkimustekniikan ohjausta*. Hänen mielestään mahdollisesti jokin kirjastoväen keskusvirasto tai -järjestö voisi ottaa suunnitellakseen metodisia apuvälineitä. Valitettavasti Qvistin ajatus ei ottanut tuulta purjeisiinsa.

Yleisten kirjastojen tutkimus oli siis tuolloin ehkä historiallista tutkimusta lukuunottamatta harrastelijoiden käsissä. Ilmeisesti kirjastonhoitajien humanistinen tausta ja silloinen kirjasto-opin opetus eivät olleet omiaan suosimaan alan tutkimusta. Toisaalta tuolloin ei ehkä vielä ajateltu selvitysten olevan kovin tarpeellista toiminnan kannalta. Niukoissa materiaalisissa oloissa jotkin perusratkaisut olivat selviä ilman sen suurempia selvityksiä: kunhan kunta edes perustaisi päätoimisen kirjastoviran. Toisaalta sodan jälkeinen kirjaston tehtävän pohtiminen, kuten mm. Uno Saarnio useissa artikkeleissaan teki, oli ehkä keskeisempää toiminnan kannalta.

Tieteellisten kirjastojen uranuurtajat

Vielä voimakkaammin ja pidempään kuin yleisten kirjastojen puolella jatkui historiallisesti painottunut tutkimus tieteellisten kir-

jastojen sektorilla. Vasta 1950-luvun lopulla ilmaantuivat ensimmäiset muusta kuin historian tarkastelukulmasta tehdyt tieteellistä tiedonvälitystä käsittelevät tutkimukset Suomessa. Viivytyks joutui osin tutkimusperinnettä sävyttävästä oppihistoriallisesta menneisyydestä, joka ohjasi tuleviakin ongelmanasetteluita historiallisiksi. Toisaalta ja edelliseen liittyen oli varmasti kyse siitä Tammekannin (1984, 18) mainitsemasta seikasta, että 1950-luvulla korkeakoulukirjastojen johtajien vähäinen hallinnollinen kiinnostus lienee ollut selvimpiä syitä siihen, miksi kirjasto- ja informaatiopalvelutoiminnan suunnittelu- ja selvitystyö aloitettiin vasta 1960-luvun lopulla eli 10 vuotta maamme korkeakoululaitoksen laajenemisprosessin alkamisen jälkeen.

Myös tieteellisen kirjastolaitoksen puolella haettiin ulkomaisia virikkeitä käytännön kirjastotoiminnan avuksi. Se ei tapahtunut vain Suomeen hankitun tietoaineiston avulla, kuten yleisten kirjastojen piirissä, vaan täältä lähdettiin hakemaan tietoa USA:sta, 1950-luvun alun dokumentaation luvutusta maasta. Sen, että oppi osui hedelmälliseen maaperään, osoittavat siellä kirjastotiedettä ja informatiikkaa opiskelleiden Elin Törnuddin ja Marjatta Okon alan probleemoihin uusia lähestymistapoja tarjoavat kirjoitukset. Törnudd (1958) selvitti Skandinavian tiedemiesten ja insinöörien tieteellisen kirjallisuuden ja referenssipalveluiden käyttöä. Hänen työnsä oli ilmeisesti ensimmäinen Suomessa tehty tieteellisen kirjastolaitoksen ongelmia sivuva tutkimus, joka ei ole tehty historiallisesta näkökulmasta. Okko (1959) puolestaan avasi suomalaisen bibliometrisen tutkimusperinteen selvittäessään menetelmää soveltaen geologien kirjallisuuden käyttöä. Hän myös selvitti pitkittäistutkimuksena tutkijoiden kirjallisuuden käyttöä ennen ja jälkeen tietopalvelun perustamisen (Okko 1967). Nämä jäivät lähes vuosikymmeneksi ainoiksi tieteellisen kirjastolaitoksen nykyongelmiin puretuviksi töiksi.

Koulutuksen ja tutkimuksen kehityspaineita

Kuten edellä olevasta ja taulukoista 1 ja 2 käy ilmi, Suomen vähäinen kirjastotutkimus oli joutunut vuosien 1955–64 suvantovaiheeseen. Artikkeleita julkaistiin vähemmän kuin edellisenä kymmenvuotiskautena. Monografioiden ja raporttien määrä osoittaa nousua, joka on kuitenkin näennäinen. Kahdeksan

kymmenestä on kirjastojen historiikkeja. Vain kaksi oli muunlaisia tutkimuksia. Sekä tieteellinen että yleinen kirjastolaitos alkoi kuitenkin 1960-luvulla elää rakenteellista murrosaikaa. Kirjastolain uudistus vuonna 1962 antoi yleisille kirjastoille runsaasti lisää taloudellisia resursseja toiminnan kehittämiseksi. Toimintaedellytysten paraneminen heijastui nopeasti voimakkaasti kasvaneena käyttönä. Myös tieteellinen kirjastolaitos joutui uusien kasvavien haasteiden eteen. Korkeakoulujen opettajien ja varsinkin opiskelijoiden määrä kasvoi 1960-luvulla runsaasti. Korkeakoulukirjastot joutuivat kasvaneen käyttöpaineen vuoksi tehostamaan toimintaansa. Myös tieteellisen tutkimuksen merkityksen kasvu loi paineita tutkimuksen tiedonvälitysjärjestelmien kehittämiseksi. Kirjastojen kysynnän ja tarjonnan voimakas kasvu sekä uusien toimintojen kehittäminen edellyttivät tuekseen tutkimus- ja selvitystoimintaa. Myös kirjastonhoitajakoulutuksen kehittämistä vaadittiin.

1960-luvun puolivälistä lähtien alkoi kuulua yhä voimakkaampia ääniä kirjastonhoitaja- ja informaattikkokoulutuksen saattamiseksi yliopistotasoiseksi koulutukseksi. Tämän katsottiin elvyttävän myös alan tutkimus- ja selvitystoimintaa. Tutkimustoiminnan kehittäminen jäi perusteluissa kuitenkin hieman sivuseikaksi. Ensisijaisesti korostettiin kirjastonhoitajan ammattiin liittyviä puolia. Tampereen yliopiston opetusjaostossa annettavan kirjasto-opin opetus vaadittiin muutettavaksi tiedekuntatasoiseksi niin, että kandidatin tutkinto voitiin suorittaa oppiaineessa. Myös muita eteläisiä yliopistoja kaavailtiin opinahjon sijaksi. Mahdollisuutta suorittaa tutkinto kirjasto-oppi pääaineena perusteltiin sillä, että se vähentäisi päällekkäiskoulutusta. Enää ei tarvitsi suorittaa sekä kirjasto- että muuta tutkintoa pätevyuden saavuttamiseksi (Meri & Nuotio & Putkonen 1970, 149, Kihlberg 1969). Samoin kirjastoammatin arvostuksen ja palkkauksen kasvuedellytykset kytkettiin uudistukseen. Jotkut, kuten K-E Henriksson (1969) oivalsivat myös sen, että tieteellinen jälkikasvu voidaan kirjastoalalla turvata ainoastaan muuttamalla kirjasto-oppi akateemiseksi oppiaineeksi. Perusteluissa tuotiin myös esiin, että pätevän ja systemaattisen kirjastotutkimuksen käynnistäminen maassamme olisi ilman kyseistä uudistusta mahdotonta. Sen puutteen nähtiin jarruttavan kirjastoalan tarkoituksenmukaista kehittämistä (Meri & Nuotio & Putkonen 1970, 149). Myös informaattikkokoulutusta pohtineen komitean mietinnössä alan tutkimuk-

sen kehittäminen oli yhtenä juonteena (KM 1970: B 77, 25, 26). Tutkimustarpeen toi ehkä osuvimmin esille Matti Liinamaa (1969, 120) luonnehtiessaan tieteellisten kirjastojen perustutkimusohjelmaa, kun hän totesi kirjastoalan kehittämisiongelmiä olevan sitä luokkaa, ettei niitä kyetä ratkaisemaan pelkän asianharrastuksen ja palkattoman iltatyön avulla.

Kirjastotieteen ja informatiikan professuuri perustettiin vuonna 1971 Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteelliseen tiedekuntaan mm. vastauksena kasvaneisiin tutkimustarpeisiin. Informaatiopalvelun kurssin perustamisella v. 1968 pyrittiin myös vastaamaan ajan koulutushaasteisiin. Tieteellisten kirjastojenkin piirissä alettiin tehostaa ensin valtakunnallista ja sitten myös kirjastojen sisäistä selvitystoimintaa. Tieteellisten kirjastojen lautakunta ja sen seuraaja Tieteellisen informoinnin neuvosto (Tinfo) tekivät 1960-luvun puolimaista lähtien mittavaa tieteellisten kirjastojen peruskartoitustyötä mietinnöissään ja näin osittain toteuttivat tieteellisten kirjastojen perustutkimusohjelmaa. Tämä näkyy taulukossa 2 kirjastolaitoksen ja informaatiopalveluiden tilaa ja kehittämistä koskevien raporttien suhteellisen suurena määränä vuosina 1965–74. Tieteellisten kirjastojen kokonaisuus ikäänkuin piirretään kartalle ensimmäistä kertaa. Mietinnöt kannattaa mainita tässä yhteydessä, koska tieteellisten kirjastojen välinen ja sisäisenkin maasto oli tuolloin Suomessa terra incognita. Jotkin niistä, kuten kasvatustieteiden ja psykologian informaatiopalvelujen järjestämistä koskeva mietintö (KM 1972: B 83), sisälsivät ensimmäisiä suhteellisen kehittyneitä analyyseja alan tiedontarvitsijoista ja -tarpeista.

Kantavana linjana selvityksissä oli kirjastojen resurssien järkevä yhteiskäyttö ja verkkoajattelu. Tätä varten tehtiin kartoituksia mm. eri alojen informaatiaipalvelujen tilasta ja kehittämisestä sekä tieteellisen kirjastolaitoksen valtakunnallisten tehtävien järjestämisestä ja kehittämisestä. Mm. Tinfon I mietintö (KM 1974: 43) on saanut kansainvälistäkin tunnustusta selvityksensä metodisesta otteesta ja toteutuksesta. Tinfon mietinnöt saivat 1970-luvun alkupuolella seurakseen korkeakoulukirjastoissa, varsinkin HYK:ssa, TKK:ssa ja ÅAB:ssa, tehtyjä selvityksiä niiden toiminnan eri puolista. Varsinkin kaukolainauksen selvittäminen on ollut 1970-luvulla hyvin suosittua. Yli puolet, kymmenen kahdeksastatoista, vuoden 1965 jälkeen tehdyistä kokoelmia käsittelevistä tutkimuksista on kohdistunut kaukolainaukseen. Ilmeisesti

Scandia-planin kokoelmien yhteiskäyttöperiaate oli niiden innoittajana samoin kuin Suomessa voimakkaana vallinnut kirjasto-verkoajattelu.

Yleisten kirjastojen puolella Suomen kirjastoseura tuotti joitakin selvityksiä niiden palvelujen tilasta ja kehittämisestä. Selvitettiin mm. kirjastoauto toimintaa (Sarkola 1969) ja pienten kunnankirjastojen asemaa, mutta tulos jäi tältä osin yleensä vaatimattomaksi. Poikkeuksena oli Salokosken (1975) erittely yleisten kirjastojen asemasta kirjamarkkinoilla, jonka hän osoitti olevan varsinkin pienlevikkisen kirjallisuuden kustantamisen ja ostojen kannalta merkittävän. Kustantajat vähättelivät tuolloin tulosta, mutta kustannusalan kriisikehityksen myötä kunnallisten kirjastojen keskeinen merkitys kirjanostajana tunnustetaan.

Yksi keskeinen, kirjastoalan koulutusuudistusten esinnotama teema yleisiä kirjastoja koskevassa selvitystyössä on ollut alan työntekijäin tehtävänkuvat ja työnjako. Erillisten lyhyempien artikkelien lisäksi asiaa on kartoitettu Tomperin (1972), Järvelinin ja Vakkarin (1977) sekä Piispasen (1981) julkaisuissa. Ongelma on pohdituttanut myös kahta toimikuntaa. Lisäksi yleisten kirjastojen harvasta mietintöflorasta kannattaa mainita otteeltaan varmana ja selvästi uutta tietoa tuovana yleisten kirjastojen ATK-toimikunnan mietintö (KM 1975: 53).

Tutkimuksen kasvu alkaa

Varsinaisen tutkimuksellisen avauksen alan suvantovaiheen jälkeen suoritti Pertti Tiihonen yleisiä kirjastoja koskevilla tutkimuksillaan (1969, 1972, 1974, 1976) 1970-luvun alussa. Hänen töilleen on leimaa antavaa sekä asetelmiltaan että metodeiltaan rikas ote. Hän pyrkii suhteuttamaan kirjaston tietoinstituutiona ja sen käytön teoreettisesti kiinteästi jäsenettyyn sosiaaliseen kontekstiin. Hänen tutkimuksiaan voi luonnehtia otteeltaan monitasoanalyttisiksi. Hän myös toi yhteiskuntatieteissä 1960-luvulla kehittyneiden empiiristen menetelmien käytön kirjastoalan tutkimukseen.

Kaikista Suomessa vuoteen 1984 ilmestyneistä kirjasto- ja informaatioalan tutkimuksellisista artikkeleista noin kolmannes ja monografioista sekä raporteista noin kaksi kolmannesta on julkaistu vuoden 1975 jälkeen (vrt. taulukko 1 ja 2). Pääosa alan tutkimuksista on siis tehty viime kymmenen vuoden aikana. Kirja- ja sivistyshistoriallinen tutkimus on jatkunut määrällisesti tarkastellen

suunnilleen ennallaan toisen maailmansodan jälkeen. Sisällöllisesti tutkimukseen on tullut uutena kirjastonkäyttöön kytkettynä ajan-kohtaista lukemisharrastusta selvittävä juonne (Vakkari 1983, 1984). Innostus kirjastohistoriaan sen sijaan osoittaa laantumisen merkkejä, kun ei oteta huomioon vuosien 1955–64 kahdeksaa ja 1975 jälkeistä kymmentä kirjastojen historiikkaa. Vaikka tämä sekä kirjahistoriallinen tutkimus on ollut jatkuvasti harvojen tutkijain harteilla, perinne uhkaa katketa harrastajien puutteeseen.

Aikaisemmin vallitsevana olleen kirja- ja kirjastohistoriallisen tutkimuksen ohi ovat lukuisuudessaan 1970-luvulta lähtien astuneet tiedon välittymiseen ja käyttöön, tallennetun tiedon ongelmiin sekä julkaisutoimintaan ja kokoelmiin liittyvä tutkimus ja selvitystyö. Ne kattavat noin 60 % raporteista ja noin 50 % artikkeleista, jotka on julkaistu vuoden 1975 jälkeen. Suurin kiinnostus suuntautuu selvästi tiedon välittymisen ja käytön tutkimukseen. Sen sisällä ovat suosituimpia kirjastonkäyttötutkimukset (esim. selvitys Helsingin yliopiston . . . 1977, Vakkari 1983) sekä teknis-tieteellistä kommunikaatiota ja tietovirtoja koskeva tutkimus (esim. Koskiala 1976, Ginman 1983b). Myös tiedonhankintakanavien ja -lähteiden käyttöä selvittävä tutkimus on lisääntymässä (esim. Laaksovirta 1979 & 1984, Ginman 1983a, Järvelin & Repo 1984a, Pitkänen 1982). Varsinainen tiedontarvetutkimus on jäänyt vähemmälle sekä teoreettisten (esim. Järvelin 1981, Järvelin & Repo 1984b) että empiiristen (esim. Helenius 1979, Jarva 1981) tutkimusten osalta.

Tallennetun tiedon ongelmista ovat eniten huomiota saaneet tietokannat. Lähinnä on ollut kyse niiden evalvoinnista ja käytön selvittämisestä (esim. Ylinen & Kaivosoja 1981, Ylinen 1981, Koskinen 1984). Tämän alan tutkimus on käynnistynyt Suomessa aivan 1970-luvun lopulla suorakäyttöisten tietokantojen tarjonnan ja käytön lisääntymisen myötä. Myös luokituksen ja indeksoinnin tutkimus (esim. Kokkonen 1978, Suominen 1983) sekä luetteloinnin ja bibliografian ongelmat (esim. Kokkonen 1981, Wiman 1983) ovat virinneet 1970-luvun jälkipuoliskolta. Tuskin ollenkaan huomiota on kiinnitetty tiedon tallennuksen ja haun ongelmiin. Ainoastaan Pirkko Pietiläinen (1982, 1983) ja Leena Siitonen (1984) ovat vakavammin paneutuneet niihin. Ehkä jotkin luokituksen ja indeksoinnin tai tietokantojen tutkimukset sivuavat näitä ongelmia, mutta ilmeistä on, että ne ovat vielä lapsipuolen asemassa.

Uuden tietoteknologian tutkimus on ollut sen nopeasta käyttöönotosta huolimatta melko vähäistä. Sen piirissä on selvitetty mm. kirjastojen ja informaatiopalvelujen laitevalintoja (Koivisto 1984, Repo ym. 1984), tietokoneuuvotteluja (Repo 1982a, Hautamäki 1984) sekä videotexsovellutuksia (Vesterinen & Gröhn 1982) informaatiopalvelussa. Laajemman kuvan uuden tietoteknologian käytöstä kirjastosektorilla antavat Revon (1982b) ja Suomen kirjastoseuran Yleiset kirjastot ja uusi tietoteknologia (1984) raportit. Myös muilla kirjastotieteen ja informatiikan tutkimuslohkoilla on käsitelty uutta tietoteknologiaa, mm. sen yhteyksiä tiedon tarpeisiin ja hankintaan (Järvelin 1983, Järvelin & Repo 1984a, b).

Jo 1950-luvun lopulla tulemisestaan oireita antanut bibliometria yleistyi 1970-luvun loppupuolella. Kirjastotieteen ja informatiikan tutkijoiden (esim. Ginman 1977 & 1983c, Suutarinen 1978 & 1980) ohella se on kiinnostanut muidenkin alojen edustajia. Suhonen ja Rautio ovat pohtineet mm. viiteanalyysin metodisia ongelmia (1981a) ja tutkineet sen avulla suomalaisten yhteiskuntatieteilijöiden lähteiden käyttöä (1981b). Myös metsätieteilijöiden (Leikola 1984) ja kansantaloustieteilijöiden (Sullström 1976) julkaisuista on tehty viiteanalyysseja.

Kaikki mainitut kirjastotieteen ja informatiikan tutkimusteemat ovat Suomessa uusia ja joitakin poikkeuksia lukuunottamatta vuoden 1975 jälkeistä tuotetta. Sysäyksen tutkimustoiminnan vilkastumiseen antoi alan nopean kehittymisen ohella tietenkin kirjastotieteen ja informatiikan oppituolin perustaminen Tampereen yliopistoon. Suorimmin se näkyy opinalan itseanalyysin käynnistymisenä lähinnä laitoksen piirissä. Marjatta Okon (1974) avauksen jälkeen yliopistojen tutkinno uudistus tuotti pohdintaa, joka rekisteröityi kirjastotieteen ja informatiikan laitoksen tutkinno uudistustyöryhmän väliraporttiin (1976). Siinä todettiin (mt., 2, 9) se jo vuonna 1945 (Mietintö . . . 1945, 5) vakinaista kirjastonhoitajakoulutusta Suomessa alettaessa havaittu seikka, että sekä tieteellisten (informatiikkojen) että yleisten kirjaston hoitajien työtehtävät yhdentyvät ja että tämän tulee heijastua myös koulutuksessa, vaikka painopiste-eroja onkin. Seuraava keskusteluaalto lainehti 1980-luvun alussa, jolloin keskusteltiin mm. kirjastotieteen rakenteesta (Okko 1981), sen ja filosofian suhteista (Kauppi 1982), kirjastokäytännöstä ja tutkimuksesta (Vakkari 1982), kirjastotieteen

ja informatiikan tutkimuskohteesta (Järvelin & Vakkari 1982) sekä informatiikan kahdesta historiasta (Laaksovirta 1983). Tieteen itseanalyysissä keskityttiin siis lähinnä sen tutkimuskohteeseen, sen ja käytännön suhteisiin sekä jossain määrin myös historiallisiin aspekteihin. Metodologista pohdintaa ei juuri harjoitettu. Sitä edustivat vain Järvelin ja Vakkari teoksellaan Tiedontarpeiden ja kirjastonkäytön tutkimisesta (1981).

Kirjasto- ja informaatioalan tutkimus- ja selvitystoiminnan vilkastuminen 1970-luvun puolimaista lähtien johtuu suuressa määrin Tampereen kirjastotieteen ja informatiikan laitoksen tutkimustoiminnan käynnistymisestä professuurin vakinaistumisen myötä. Yli kolmannes vuoden 1975 jälkeen kirjoitettua raporteista tai artikkeleista on lähtöisin laitoksella joko opettajana, tutkijana tai jatko-opiskelijana työskentelevien kynästä tai koneesta (kuvio 1). Niistä kuusi on liseniaattitöitä ja kaksi väitöskirjaa. Varsinkin tiedon välittymisen ja käytön ongelmat ovat kiinnostaneet laitoksen piirissä työskenteleviä. Noin puolet tätä aihetta käsittelevistä tutkimuksista vuoden 1975 jälkeen on laitoksen perua. Myös muualla kuin oppiaineen piirissä tehtävä tutkimus- ja selvitystyö on lisääntynyt runsaasti 1970-luvulta lähtien. Tutkimuksen työnjako on muodostunut sellaiseksi, että yliopistotutkimus on pääasiassa perustutkimusta, kirjastojen ja informaatiopalvelulaitosten keskittyessä soveltavaan tutkimukseen ja kehitystyöhön.

Vuoden 1975 jälkeisestä tutkimuksesta valtaosa keskittyy tieteellisen kirjastolaitoksen ja tieteellisen kommunikaation ongelmien selvittämiseen. Hieman yli puolet käsittelee näitä teemoja, yleisiin kirjastoihin liittyviin ongelmiin pureutui noin 30 % tehdyistä tutkimuksista ja loput koskettelevat kummallekin yhteisiä tai niihin kuulumattomia aiheita. Alan koulutusyksiköissä valmistuneista kahdeksasta väitöskirjasta ja liseniaattityöstä kuusi omistautuu tieteellisen tai asiantuntijatiedonvälityksen ongelmille, kahdessa käsitellään yleisten kirjastojen tematiikkaa.

Kirjastotieteen ja informatiikan laitoksen ohella alan tutkimus on keskittynyt HYK:oon, VTT:een sekä muihin tieteellisiin kirjastoihin (kuvio 1). HYK keskittyy perinteittänsä mukaisesti kirja- ja sivistyshistorialliseen sekä kokoelmien tutkimukseen. VTT:lla puolestaan painottuvat tietoteknologia- ja tietokantaselvitykset. Muut tieteelliset laitokset tutkivat ensi sijassa tiedon välittymistä ja käyttöä, miltä alalta on lähtöisin

Kuvio 1. Vuosina 1975–84 julkaistujen kirjasto- ja informaatioalan tutkimusten ja selvitysten teko-paikat

Tay/kirjastotiede ja inf	50
HYK	13
Muut korkeakoulukirjastot	20
VTT	9
Muut tieteell laitokset	22
Muut	35

kaksi lisensiaattityötä (Jarva 1981, Pitkänen 1982), sekä bibliometriikkaa, jonka tutkimusta on jonkin verran harjoitettu mm. Tampereen yliopiston tutkimuslaitoksella.

Tutkimuksen ohjelmointi

Tutkimuksen käynnistymiseen liittyy tutkimuspoliittisten ohjelmien laadintaa, millä pyritään ohjaamaan tutkimuksen suuntautumista. Niitä on laadittu kirjastotieteen ja informatiikan laitoksen olinaikana kolme. Ensimmäinen valmistui v. 1973 kohta tiedekuntaan siirron jälkeen. Ohjelmassa esitettiin tutkimustoiminnan valtakunnallista koordinaointia, laitoksen tutkimusedellytysten parantamista mm. lisävirkojen ja projektitutkimusten avulla. Varsinainen tutkimusohjelma oli kuitenkin niin laaja-alainen, miltei kaikenkattava, ettei se pystynyt ohjaamaan tutkimuksen suuntautumista (vrt. Kirjastotieteen ja informatiikan tutkimusohjelma 1973). Vuonna 1976 valmistunut oli laitoksen tutkinnonuudistustyöryhmän työtä. Sen tarkoituksena oli korvata edellinen ja kuten johdannossa todetaan »käyttöä vaille jäänyt tutkimuspoliittinen ohjelma» (Tutkimuspoliittinen ohjelma 1976, 1). Ohjelman laatimisen käynnisti yliopiston yhteiskuntatieteellisessä tiedekunnassa virinnyt tutkinnonuudistus. Siinä esitetään tutkimuksen voimavarojen lisäämistä kuten edellisessäkin ohjelmassa. Sisällöltään ohjelma oli perusteellisempi ja jäsentyneempi. Sen heikkoutena oli kuitenkin ohjelmoinnin kaikenkattavuus. Silläkään ei näytä olleen tiennäyttäjän kykyä, koskapa vuoden 1975 jälkeen tehdyt tutkimukset ja selvitykset eivät laitoksen osalta jakaudu tasaisesti kaikkien tutkimusalojen kesken, joita paperissa esitetään. Sen sijaan tutkimuksen voimavarat ovat lisääntyneet. Laitokselle on saatu lisää tutkimushenkilökuntaa vuoden 1976 jälkeen ja uusi alan koulutuspaikka on perustettu v. 1981 Åbo akade-

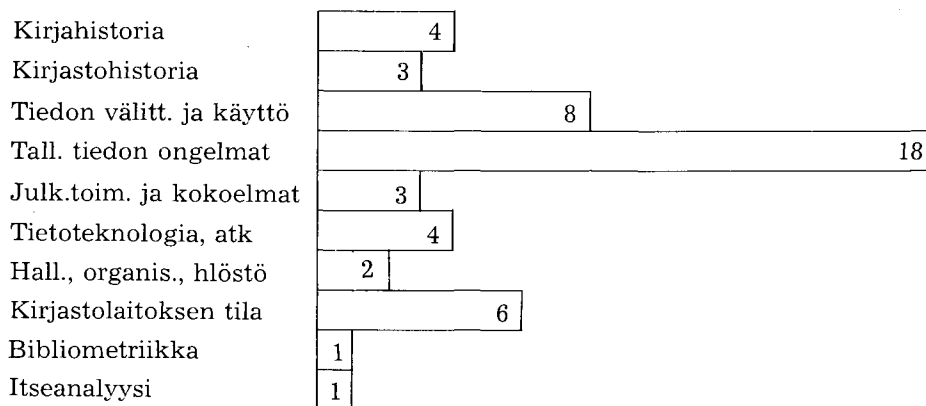
mihin. Myös ulkopuolisen tutkimusrahoituksen, lähinnä Suomen Akatemian, turvin on toteutettu useita tutkimushankkeita. Vuonna 1983 laitoksella valmistunutta uutta tutkimusohjelmaa on tässä vaiheessa mahdotonta arvioida, joskin se tietystä yksityiskohtaisuudesta huolimatta noudattelee aikaisempien linjoja. Åbo Akademin kirjastotieteen ja informatiikan tutkimusohjelma on suppeampi ja suuntautuneempi.

Tulevan tutkimuksen suuntia

Seuraavassa esitettävä arvio käynnissä olevista tutkimuksista ja selvityksistä perustuu vuoden 1984 loppupuolen tietoihin. Niitä hankittiin tiedustelemalla alan tutkijoilta ja sitä harjoittavilta laitoksilta sekä käyttämällä luetteloita kulttuuritutkimuksen ja tiedotustutkimuksen käynnissä olevista tutkimuksista. Vaikka pääosa alan tutkijoista tavoitettiin, on kuitenkin osa varsinkin satunnaisemmin alaa tutkivista saattanut jäädä huomiotta.

Kuluneeseen kymmenvuotiskauteen verrattuna tutkimuksen määrällinen painopiste on siirtynyt tiedon välittymisen ja käytön tutkimuksesta tallennetun tiedon ongelmien selvittämiseen (kuvio 2). Tietokantatutkimuksen rinnalle on nousemassa luokituksen ja indeksoinnin sekä tiedon tallennuksen ja haun teoreettisia ja käytännön ongelmia pohdittava tutkimus. Teoreettista tutkimusta tehdään mm. Tampereella kirjastotieteen ja informatiikan laitoksella sekä Helsingin yliopiston kielitieteen laitoksella, jossa tutkitaan automaattisen indeksoinnin kieliä ja menetelmiä. Varsinkin tietokantojen selvitys- ja evalvointityö on keskittynyt kirjastoihin ja informaatiopalvelulaitoksiin. Tietokantatuotannon kasvun myötä tämän alan selvitystoiminnan voi otaksua lisääntyvän. Sitä edistää myös teeman kuuluminen sekä Tinfon että Nordinfon painoaloihin.

Kuvio 2. Kirjasto- ja informaatioalan tekeillä olevien tutkimusten ja selvitysten sisällöllinen jakautuminen v. 1984 lopulla.

Vaikka tietoteknologian ja atk:n tutkimus ei näytä volyymiltaan lisääntyneen, on se tosiasiaa kasvanut, koska sitä käsitteleviä hankkeita sijoittuu muihin luokkiin, mm. kirjastolaitoksen kehittämishankkeiden yhteyteen. Tällaista edustaa mm. pääkaupunkiseudulla käynnissä oleva projekti tietopalvelun kehittämiseksi yleisissä kirjastoissa. Tämän sektorin tutkimustoiminnan voi myös ounastella lisääntyvän teknologian kehityshaasteiden ansiosta. Aiheala onkin monien elinten painoalana. Mm. liikenneministeriö on käynnistämässä suurta tietoteknologia-projektia, jossa kirjastotkin ovat mukana muutamalla hankkeella. Myös yleisten kirjastojen videokokeiluprosjekti on paraikaa käynnissä. Laitoksista erityisesti VTT on ottanut selvittääkseen tietoteknologian sekä tietokanta-tutkimuksen ongelmia. Se on kasvattamassa selvästi tutkimusvolyyymiaan. Siitä on tulossa yhä keskeisempi tekijä alan tutkimus- ja kehittämistoiminnassa.

Tutkimusintensiiteetti näyttää vähentyvän kokoelmatutkimuksessa ja bibliometriikassa eikä tieteen itseanalyysikaan ole systemaattisesti laajemmin liikkeellä.

Näyttää siltä, että tietoteknologian, tietokantojen ja tiedon määrän kasvu yhtyneenä tietojärjestelmien integroitumiseen lisää kiinnostusta kirjasto- ja informaatioalan tutkimus- ja selvitystyöhön. Tietohuollon järjestäminen valtakunnallisesti sekä eri yksiköissä käy entistä tärkeämmäksi ja ongelmallisemmaksi. Se lisää paineita tutkimus- ja kehitystoiminnan tehostamiseksi alalla. Tutkimusrahoitus otaksuttavasti kasvaa ja myös perinteisen kirjasto- ja informaatiopalvelualan ulkopuolelta tulevat tutkijat ja yksiköt

tarttuvat ongelmiin. Tätä osoittaa mm. Helsingin kauppakorkeakoulussa alan probleemeihin viriävä kiinnostus. Myös aikaisemmin alan tutkimusta tehneet yksiköt lisäävät tutkimustaan. Siihen luo edellytyksiä alan akateemisen koulutuksen piirissä tapahtuva varttuneiden tutkijoiden sukupolven kasvu. Yliopistollisen tutkimustradition vakiintuminen on alullaan. Kiinteä ja laajapohjainen tutkimusperinne sekä alan ulkopuolelta tulevat tutkimussysäykset pystyvät parhaiten hedelmöittämään siellä tehtävää tutkimus- ja selvitystyötä.

Ad fontes

Kirjasto- ja informaatioalan tutkimus on ollut Suomessa verrattain vähäistä. Se oli 1700-luvun lopulta 1800-luvun loppupuolelle lähinnä Porthanin, Pippingin ja Collanin varassa. Opillinen traditio oli kuitenkin oppihistorian aikana vahvempi, luennoivathan oppihistorioitsijat kirjatietoudesta ja bibliografiasta. Runsaampana kirjastotutkimus versoi maailmansotien välillä Helsingin yliopiston kirjaston kirja- ja kirjastohistoriallisen tutkimuksen ansiosta. Historiallinen ote pysyi valitsevana myös muutamana toisen maailmansodan jälkeisenä tutkimuksen suvantovuosikymmenenä. Vasta sen jälkeen alalla alettiin laajemmin harjoittaa muunkinlaista tutkimusta. Paradigman vaihtuminen yhteiskuntatieteellisempään, empiristisempään ja nykyongelmia selvittävään tutkimukseen tapahtui 1960-luvun lopulta lähtien. Selvimmin alan tutkimus on lisääntynyt 1970-luvun puolimaista kirjastotieteen ja informatiikan professuurin perustamisen jälkeen.

Tutkimuksen linjojen ohella sivuttiin myös kirjastotieteen ja informatiikan oppialan unohtettuja ja havaitsemattakin jääneitä juuria. Tulokset osoittivat, että Suomessa kirjastotieteellä ja informatiikalla on pitkät, 1700-luvun lopulle ulottuvat opilliset ja tutkimukselliset juuret oppihistoriassa. Alojen välinen institutionaalinen yhteys katkesi 1852 oppihistorian professuurin lakkauttamiseen, jolloin myös oppiaineen hoitajien ja yliopiston kirjastonhoitajien virkojen kytkentä raukesi. Traditiota ovat kuitenkin tutkimuksiltaan jatkaaneet Helsingin yliopiston ja Åbo akademian kirjastonhoitajat. Perinne näyttää kuitenkin kiertyvän omille jalansijoilleen, kun Oulun yliopistoon, jossa on maan ainoa oppihistorian professuuri, ollaan perustamassa kirjastotieteen ja informatiikan opetusta. Kehä on umpeutunut.

Hyväksytty julkaistavaksi 6. 3. 1985

Kirjallisuus

- Alapuro, R. & Alestalo, M., Konkreettinen sosiaalitutkimus. Teoksessa: Suomalaisen sosiologian juuret. Porvoo & Hki 1973, 84–147.
- Elovainio, P., Tieteiden eriytyminen Suomen korkeakoululaitoksessa. *Sociologia* 9(6): 242–260. 1972.
- Fabian, B., *Buch, Bibliothek und Geisteswissenschaftliche Forschung*. Göttingen 1983.
- Gardberg, C.R., *Bibliografier över finlandsvensk litteratur*. Hfors 1934.
- Haatanen, P., *Sosiaalhistoria*. Teoksessa: Suomalaisen sosiologian juuret. Porvoo & Hki 1973, 148–193.
- Hammaršköld, L., *Litteraturens och de sköna konsternas historia*. Stockholm 1828.
- Laaksovirta, T., *Informatiikan kaksi historiaa*. *Kirjastotiede ja informatiikka* 2(4): 100–105. 1983.
- Lempicki, S. von, *Geschichte der deutschen Literaturwissenschaft bis zum Ende des 18. Jahrhunderts*. 2. vermehrte Aufl. Göttingen 1968.
- Lindroth, S., *Svensk lärdomshistoria. Frihetstiden*. Stockholm 1978.
- Mikhailov, A., *Informatics – New name for the theory of scientific information*. *FID news bulletin* 17(7): 70–74. 1967.
- Mustelin, O., *Från lärdomshistoria till litteraturhistoria*. *Lychnos årsbok 1969–70*. Uppsala 1971, 292–338.
- Nivanka, E., *Pilkahduksia takavuosisikymmenten kirjastoelämästä*. *Bibliophilos* 34(3): 80–88. 1975.
- Nordman, V., *H.G. Porthan ja oppihistorian opetus Turun akatemiassa 1700-luvulla*. *Historiallinen arkisto XLVI*. 1939, 119–128.

- Nordström, J., *Om idé- och lärdomshistoria*. *Lychnos årsbok 1967–68*. Uppsala 1969, 21–29.
- Schmitz, W., *Deutsche Bibliotheksgeschichte*. Bern & Frankfurt/M 1984.
- Schneider, G., *Handbuch der Bibliographie*. 1. Aufl. Leipzig 1923.
- Schneider, G., *Handbuch der Bibliographie*. 5. Auflage, Neudruck der vierten, gänzlich veränderten Aufl. Stuttgart 1969.
- Scholl, N., *Bibliothekar und Wissenschaft*. *Bibliothek und Wissenschaft* 1. Wiesbaden 1964, 142–200.
- Schrader, A., *In search of a name: information science and its conceptual antecedents*. *Library and information science research* 6: 227–271. 1984.
- Sonntag, L., *Theoretische »Versagen« einer Wissenschaftsdiziplin? Zentralblatt für Bibliothekswesen* 97(9): 389–393. 1983.
- Stäber, P. & Schmidt, K., *Wissenschaftskunde und Bibliothekswissenschaft*. *Zentralblatt für Bibliothekswesen* 97(8): 348–352. 1983.
- Tammekann, E.-M., *Tieteellisten kirjastojen toiminta korkeakoululaitoksen laajentumisen aikana ja sen jälkeen*. *Kirjastovuosisikirja 1983*. Hki 1984, 7–30.

Painamattomat lähteet

- Blomqvist, A., *Inledning till litteraturhistoria och bibliografi*. *Föreläsningsmanuskript* (1834). HYK.
- Blomqvist, A., *Inledningen till bibliographien och om bibliognosien*. *Föreläsningsmanuskript* (1836–38). HYK.
- [Pipping, F.W.], *Anteckningar gjorde under Herr Professoren F.W. Pippings föreläsningar i litteraturhistorien, förre delen, troligen av O. Paldani*. Odat. HYK.

Painettuja lähteitä

- Björkenheim, M., *Äldre fransk litteratur på herrgårdar i Finland*. Hfors 1929.
- Collan, K., *Om bibliografiska systemer och biblioteksmethoder*. Diss. Hfors 1861.
- Elmgren, S.G., *Öfversigt af Finlands litteratur ifrån år 1542 till 1770*. Diss. Hfors 1861.
- Elmgren, S.G., *Öfversigt af Finlands litteratur ifrån år 1771 till 1863*. Diss. Hfors 1865.
- Gardberg, C.-R., *Läsesällskapet i Gamlakarleby och dess samtida*. Sv. litt. sällsk. hist. o. litt.hist. studier 14. Hfors 1938.
- Gardberg, C.-R., *Boktryckeriet i Finland intill freden i Nystad*. Diss. Hfors 1948.
- Gardberg, C.-R., *Bibel-sällskapet tryckeri*. Hfors 1950.
- Gardberg, C.-R., *Boktrycket i Finland från freden i Nystad till Åbo brand*. Hfors 1957.
- Gardberg, C.-R., *Boktrycket i Finland från Åbo brand till år 1918*. Hfors 1973.

- Ginman, M., Bibliometrisk analys av alkalisk mas-saframtällning. lis.työ. Tay. 1977.
- Ginman, M., En modell för journalisternas informationsanskaffning. Diss. Acta universitatis Tampereensis A 154. Tampere 1983a.
- Ginman, M., Exchange of scientific and technical information trough Unesco. i.p. 1983b.
- Ginman, M., De intellektuella epidemierna. Kirjastotiede ja informatiikka 2(2): 32–42. 1983c.
- Granfelt, A., Silmäys yleisten kirjastojen ja kansankirjastojen kehitykseen. KM 1914: 5, 41–104.
- Grönroos, H., Kirjat ja niiden omistajat ennen kansankirjastojen aikoja. Kirjastolehti 34: 111–121. 1941.
- Grönroos, H., Kirkonkirjastot ja niiden tehtävät Ruotsi-Suomessa. Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 33–34. Helsinki 1946a, 3–36.
- Grönroos, H., Kirkonkirjastot kansankirjastojen edeltäjinä. Pynnisen perintö. Helsinki 1946b, 55–75.
- Grönroos, H., Kirjallisuuden levikki Torniossa Ruotsin vallan aikana. Jouko 4. 1947, 97–118.
- Grönroos, H., Böcker och läsning i Porthans Åbo. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 346. 1953, 38–92.
- Grönroos, H., Då böckerna bytte ägare. Bokauktioner i Åbo under »Hertiginnans av Finland» tid. Skrifter utgivna av Historiska Samfundet i Åbo 6. 1958, 92–108.
- Grönroos, H., Käsityöläiset kirjojen ostajina. Huomioita Turun huutokauppakamarin 1700-luvun pöytäkirjojen perusteella. Bibliophilos 22: 7–17. 1963.
- Grönroos, H. & Lunelund-Grönroos, B., Förteckning över skrifter rörande Helsingfors Universitetsbibliotek, dess samlingar och enskilda bokverk. Miscellanea bibliographica 5. Hfors 1947, 256–318.
- Helenius, R., Työnhakijan tiedontarpeet ja tiedottaminen työnvälitysjärjestelmässä. Hki 1979.
- Henriksson, K.-E., Vieläkin meriiteistä. Signum 2(5–6): 96–97. 1969.
- Häkli, E., Ylioppilaskunnan kirjaston vaiheet. Hki 1968.
- Häkli, E., A.E. Nordenskjöld. A scientist and his library. Hki 1981a.
- Häkli, E., Tiedon taikaa: ensyklopedioista ennen ja nyt. Hki 1981b.
- Häkli, E., Finnland. Teoksessa: Bibliotheken der nordischen Länder in Vergangenheit und Gegenwart. Wiesbaden 1983, 227–283.
- Jarva, V., Organisaation johtaminen ja tiedonhankinta. lis.työ. HY. 1982.
- Järvelin, K., Tietotekniikan vaikutuksia työhön ja tiedonhakuun. Kirjastotiede ja informatiikka 2 (4): 95–99. 1983.
- Järvelin, K., Tiedontarpeiden tutkimisesta informatiikassa. Teoksessa Järvelin, K. & Vakkari, P., Tiedontarpeiden ja kirjastonkäytön tutkimisesta. Hki 1981.
- Järvelin, K. ja Repo, A.J., A taxonomy of knowledge work support tools. 1984: Challenges to an Information Society, Proceedings of the 47th ASIS Annual Meeting, Philadelphia, Pennsylvania, October 21–25, 1984b. Volume 21, 59–62.
- Järvelin, K. ja Vakkari, P., Selvitys yleisten kirjastojen työnjaosta sekä koulutustarpeesta. Tampereen yliopisto, Kirjastotieteen ja informatiikan laitos, Tutkimusraportti A 12. 1977.
- Järvelin, K. ja Vakkari, P., Tiedontarpeiden ja kirjastonkäytön tutkimisesta. Hki 1981.
- Järvelin, K. ja Vakkari, P., Kirjastotieteen ja informatiikan tutkimuskohteesta: alustava näkökulma. Kirjastotiede ja informatiikka 1 (3): 67–72, 1982.
- Jörgensen, A., Universitetsbiblioteket i Helsingfors 1827–1848. Diss. Helsingin yliopiston kirjaston julk. XIV. Hfors 1930.
- Kanninen, M., Kirjastot käyttäjien arvostelemina. Vapaa kansansivistystyö 6. 1948a, 26–45.
- Kanninen, M., Maalaiskirjastot käyttäjiensä arvostelemina. Kansanvalistusseuran kalenteri 68. 1948b, 131–144.
- Kauppi, R., Kirjastotiede ja filosofia. Kirjastotiede ja informatiikka 1 (3): 54–57. 1981.
- Kertomus Suomen Keisarillisen Aleksanterin-yliopiston toiminnasta lukuv. 1914–17. Hki 1917.
- Kertomus Suomen yliopiston toiminnasta lukuv. 1917–20. Hki 1920.
- Kihlberg, E., Kirjastonhoitajan »meriitit». Signum 2 (2): 31–32. 1969.
- Kihlman, O., Universitets-bibliothek 1887–1889. Kuopio 1892.
- Kirjastotiede ja informatiikka. Tutkimusohjelma 22. 11. 1973.
- Koivisto, A., Kirjastojen ja tietopalvelujen laitevalinnat. VTT tiedotteita 299. 1984.
- Kokkonen, O., Indeksii- eli hakukielistä yhteiskuntatieteiden informaatiojärjestelmissä. Teoksessa: Tieteellinen kommunikaatio ja tieteen kehitys. Tampereen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. E 7. 1978.
- Kokkonen, O., Yhteiskuntatieteiden sekundaarijulkaisut: katteen evaluointi. Tay, lis.työ. 1981.
- KM 1970: B 77. Tieteellisen informoinnin neuvottelukunnan III mietintö. Informatiikan koulutuksen järjestäminen. Hki 1970.
- KM 1972: B 83. Tieteellisen informoinnin neuvottelukunnan VI mietintö. Ehdotus kasvatustieteiden ja psykologian informaatiopalvelun järjestämiseksi. Hki 1972.
- KM 1974: 43. Tieteellisen informoinnin neuvoston I mietintö. Kirjastolaitoksen valtakunnallisten tehtävien järjestäminen. Hki 1974.
- KM 1975: 53. Yleisten kirjastojen ATK-toimikunnan mietintö. Hki 1975.
- Koskiala, S., Flow of technical information through the industrial information services in Finland. Diss. 1980.
- Koskinen, M., Julkisten ja kaupallisten tietokantojen suorakäyttö. VTT. ATK-palvelutoimisto. 1984.

- Kujala, L., Ensimmäiset pitäjänkirjastot kansallisen herätyksen aikana. Historiallinen arkisto 42. Hki 1935.
- Laaksovirta, T., Tieteellisen ja ammatillisen informaation välittyminen ja käyttö lääketieteessä. *Tay, lis.työ.* 1979.
- Laaksovirta, T., The popularization of scientific knowledge. City-Way of life-Mass communication. Report of the 3rd Soviet-Finnish seminar. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos, julk. B 13. 1984, 219–234.
- Laurikkala, S., Varsinais-Suomen suomenkielisistä talonpoikaiskirjastoista 1700-luvulla. *Turun hist. yhd. julk.* 4, 1933, 100–113.
- Leikola, M., Viitteiden käyttö Suomen metsätutkimuksessa. *Silva Fennica* 18 (1): 1–20. 1984.
- Liinamaa, M., Tieteellisten kirjastojen perustuminen. *Signum* 1(2): 19–20. 1968.
- Maliniemi, A., *Der Heiligenkalender Finnlands.* Diss. Hki 1925.
- Manninen, J., Tieteellisen kirjallisuuden 'sisäinen' ja 'ulkoisen' luokitus – huomautuksia luokituksen filsofiasta. *Kirjastotiede ja informatiikka* 3(2): 27–34. 1984.
- Melander, T., Pippingin »Luettelon» ja Elmgrenin »Öfversigtin» luotettavuudesta bibliografisina hakuteoksina. *Kirjallisuudentutkijain vuosikirja* 7. 1943, 174–182.
- Meri, S.-L. & Putkonen, A. & Nuotio, S., Yleisten kirjastojen koulutustavoitteet. *Kirjastolehti* 63(5): 148–151. 1970.
- Mietintö kirjastovirkailijain säännöllisen ammattikoulutuksen järjestämisestä Yhteiskunnalliseen korkeakouluun. Hki 1946.
- Mustelin, O., Läsesällskapet i Åbo. *Sv. litt. sällsk. hist. o. litt.hist. studier* 25. 1949.
- Mustelin, O., Om historisk läsning i Åbo på 1820-talet. *Hist. Samfundets i Åbo skr.* 3. 1952.
- Mustelin, O., Estetiska föreningen. *Anteckningar om litterära opinioner i Finland 1879–1883.* Sv. litt. sällsk. hist. o. litt.hist. studier 40. 1965, 79–142.
- Mustelin, O., Bibliotekskommissionen vid Åbo akademi. Hfors 1971.
- Mustelin, O., Att recensera popularvetenskaplig litteratur. Om mottagandet av Eirik Hornborgs och Runar Urbans »Finlands historia från äldsta tid till våra dagar (1948)». *Hist. Samfundets i Åbo skr.* 9. 1977, 99–126.
- Mustelin, O., Finland i rikssvensk nationalbibliografisk litteratur. Bland böcker och människor. Bok- och personalhistoriska studier till Wilhelm Odelberg den 1. juli 1983, 277–311.
- Nohrström, H., Borgå gymnasiebibliotek och dess föregångare bland Finlands läroverksbibliotek. Diss. Helsingin yliopiston kirjaston julk. X. Hfors 1927.
- Nohrström, H., Helsingfors universitetsbiblioteks Fennica-samling. Helsingin yliopiston kirjaston julk. I. Hfors 1918.
- Närhi, M., Mitä kirjastojen kirjavalinnasta ajatellaan. *Kirjastolehti* 39(2): 30–36, (3): 51–54. 1947.
- Närhi, M., Lukuseurasta kansankirjastoon. Helsingin kirjastotoimintaa 1800-luvulla. Hki 1963.
- Okko, M., Huomioita geologien käyttämästä kirjallisuudesta. *Geologi* 11: 78–79. 1959.
- Okko, M., Utnyttjandemönster hos forskare före och efter etablering av en intern dokumentationstjänst. *Teknisk-vetenskaplig forskning* 38: 155–158. 1967.
- Okko, M., Informatiikka – tiedonkasvun tiede. *Kanava* 2: 217–221. 1974.
- Okko, M., Kirjastotieteen rakenteesta. *Kirjastotiede ja informatiikka* 1(1): 3–7. 1981.
- Palosuo, K., Kotimaisten runotuotteiden lainaus ylioppilaskuntiemme kirjastoista Helsingin yliopiston alkuaikeihin. *Virittäjä* 1935: 362–365.
- Palosuo, K., Piirteitä ylioppilaskuntiemme lainakirjastojen käytöstä vv. 1828–1852. *Kirj. tutk. seuran vuosik.* 6. 1942, 120–130.
- Pietiläinen, P., Relation on resemblance in information retrieval. *Information processing & management* 18(2): 55–59. 1982.
- Pietiläinen, P., Local feedback and intelligent automatic query expansion. *Information processing & management* 19(1): 51–58. 1983.
- Piispanen, R., Mihin aika menee. Hki 1981.
- Pitkänen, P., Tieteellisen tiedon viestinnästä kasvatustieteissä. *JYK, lis.työ.* 1982.
- Pipping, F., *De bibliothecariis Academiae Aboensis I–XX.* Diss. 1813–1827.
- Pipping, F., *De bibliotheca ordinata. I–II.* Diss. 1819.
- Pipping, F., Några historiska underrättelser om boktryckeriet i Finland 1–7. 1842–1866.
- Porthan, H. G., *Historia bibliothecae R. Academiae Aboensis.* Diss. 1771–1795.
- Qvist, M., Jokainen kirjastonhoitaja voi olla tutkija. *Kirjastolehti* 46(9): 202–205. 1953.
- Rautio, P., & Suhonen, P., Mihin viiteanalyysi kelpaa? *Kirjastotiede ja informatiikka* 1(1): 8–16. 1981a.
- Rautio, P. & Suhonen, P., Yhteiskuntatieteiden tietovirrat ja suomalainen tutkija. *Suomen akatemian julk.* 2. 1981b.
- Redogörelse för Kejsarliga Alexanders-Universitätt i Finland under läsåren 1899–1902. Hfors 1902.
- Repo, A., Computer conference in information service. Research reports 191. Technical research centre of Finland. Espoo 1982a.
- Repo, A., Tiedon hankinta ja uusi tietoteknologia. *VTT tiedotteita* 114. Espoo 1982b.
- Repo, A. ym., Tietoteknologian sovellutukset ja käyttö tietopalveluissa. Hki 1984.
- Sala, K., Talonpojan ja tutkijan perinnön vaalija. *Signum* 11(1): 1–6. 1978.
- Salokoski, J., Kirjastot kirjamarckkinoilla. Hki 1975.
- Santamäki, H., Videoneuvottelutekniikan nykytilanne. *VTT tiedotteita* 277. Espoo 1984.
- Sarkola, S., Kirjastoautoiminta Suomessa. Hki 1969.
- Schadewitz, L., Suomen kansankirjastot. Tilastollinen katsaus maamme kansankirjastojen oloihin 1900-luvun alussa. Hki 1903.
- Schauman, G., Om förvaltningen af offentliga forskarbibliotek. Hfors 1913.
- Selvitys Helsingin yliopiston humanistisista kirjastopalveluista. Hki 1977.
- Sii-tonen, L., Online searching: Relationships be-

- tween Online Endusers search behavior, their research results and their satisfaction with research results. Diss. Pittsburg 1984.
- Streng, A., Kansakoulujen ja kansankirjastojen leviäminen maalaiskunnissamme vuoteen 1879. Valvoja 1896: 337–346, 428–440, 498–507.
- Streng, A., Kansankirjastoista maaseudullamme. Kansanvalistusseura 1874–1899. Hki 1899, 63–89.
- Sullström, R., Suomessa julkaistujen, etupäässä kansantaloustieteellisten väitöskirjojen lähteiden käytöstä. Helsingin yliopiston kansantaloustieteen laitoksen tutkimuksia 28. 1976.
- Suominen, V., Luokitus kirjastotyön metodina. Kirjastotiede ja informatiikka 2(3): 75–78. 1983.
- Suutarinen, P., Viittausanalyysi suomalaisten lääketieteellisten julkaisujen kansainvälisestä käytöstä, Tay, lis.työ. 1978.
- Suutarinen, P., Runsaasti viitatus suomalaiset lääketieteelliset julkaisut. Lääketieteellisen keskuskirjaston julk. 8. 1980.
- Tiihonen, P., Television vaikutuksesta kirjastojen käyttöön. Tampereen yliopiston lehdistöopin laitos. Monistesarja 1. 1969.
- Tiihonen, P., Yhteisöjen ominaisuudet ja yleiset kirjastot. Diss. Tampereen yliopiston tutkimuslaitos. Sarja A 42. 1972.
- Tiihonen, P., Kirjasto ja tiedonvälitys. Tampereen yliopiston tiedotustutkimuksen laitos. Monistesarja 20. 1974.
- Tiihonen, P., Yleisten kirjastojen kirjavalinnasta. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos. Julkaisuja 30. 1976.
- Tomperi, K., Kirjastonhoitajan ammattikuva. Hki 1972.
- Tutkimuspoliittinen ohjelma 15. 10. 1976. Tampereen yliopisto. Kirjastotieteen ja informatiikan laitos. 1976.
- Tutkinnonuudistustyöryhmän väliraportti. Tampereen yliopisto. Kirjastotieteen ja informatiikan laitos julkaisuja A 7. 1976.
- Törnudd, E., Study of the use of scientific literature and reference services by Scandinavian scientists and engineers in R&D. Proc. of international conference on scientific information. 1958.
- Vakkari, P., Yleisten kirjastojen käytön tutkimisesta. Teoksessa: Järvelin, K. & Vakkari, P., Tiedontarpeiden ja kirjastonkäytön tutkimisesta. Hki 1981, 65–122.
- Vakkari, P., Kirjojen lukeminen ja yleiset kirjastot. Diss. Hki 1983.
- Vakkari, P., Kirjojen lukemisen ja hankinnan kehityslinjoja 1970-luvulla. Kirjastotiede ja informatiikka 3(3): 72–83. 1984.
- Vallinkoski, J., The history of the university library at Turku I. 1640–1722. Diss. Helsingin yliopiston kirjaston julk. XXI. Hki 1948.
- Vallinkoski, J., The history of the university library at Turku II. 1722–1772. Helsingin yliopiston kirjaston julk. XXXVII. Hki 1975.
- Werkko, K., Tietoja ja mietteitä Suomen kansa- ja lastenkirjastoista ynnä luku-yhdistyksistä ja luennosta vuoteen 1875. Jyväskylä 1879.
- Werkko, K., Kansankirjastot Suomessa. Kansanvalistusseuran kalenteri 1890, 236–250.
- Werkko, K., Maalaiskuntien kansankirjastot. Kansanvalistusseuran kalenteri 1896, 245–259.
- Vesterinen, P. & Gröhn, I.-L., Videotex applications in the technical information service. VTT tiedotteita 115. Espoo 1982.
- Wiman, M., Bibliografiasta informaatiojärjestelmäksi: yhteiskuntatieteiden bibliografiatoiminta Venäjällä ja Neuvostoliitossa. Tay, lis. työ. 1982.
- Wirla, E., Lukemiselämystä tutkimassa. Kirjastolehti 52(4): 82–88. 1959.
- Wirla, E., Suomen kirjastoseuran opintokerhon 20-vuotistaipaleelta. Kirjastolehti 53(3): 107–108. 1960.
- Yleiset kirjastot ja uusi tietoteknologia. Hki 1984.
- Ylinen, A.-B., Kansainvälisten tietopalvelun jatkokokeilu 1981. Helsingin yliopiston maatalouskirjaston julk. 4. 1981.
- Ylinen, A.-B. & Kaivosoja, A., AGRIS-informaatiojärjestelmän online-kokeilu 1979–80. Helsingin yliopiston maatalouskirjaston julk. 3. 1981.

Yllä esitetyt lähteet eivät ole tutkimuksen koko lähteistö. Se on tarkoitus julkaista bibliografiana myöhemmin.